

EVENIMENTELE DE LA LUNA ARIEȘULUI DIN SEPTEMBRIE 1848

(II)

1031/1848

" B "

Subscriși, primind ordinul dat de măriia sa domnul conte Thorotzkoszentgyörgyi, Thorotzkai Miklós, comitele suprem al comitatului Turda, sub nr.958 din 12 a lunii Sfântului Mihail(septembrie), potrivit căruia întâmplându-se la Luna, din cercul de jos al comitatului Turda o împotrivire de mari proporții, pe care am putea-o denumi rebeliune; și anume, când armata a vrut să intre în localitatea numită, aceasta n-a fost lăsată de bună voie să intre de către masele populare adunate din împrejurimi și din Luna, domnul comite ne-a trasat ca sarcină investigarea tuturor motivelor care au contribuit la adunarea poporului și împotrivirea față de armată, cu toate evenimentele care au decurs din aceasta.

În urma primirii acestui ordin, cu începere din ziua a 15-a a lunii Sfântului Mihail, începând în amintita localitate Luna în curtea măriei sale domnului baron Jósika Imre, apoi continuând la Lunca în curtea măriei sale domnului conte Kemény Sámuel, prin interogarea și confruntarea persoanelor menționate mai jos, am efectuat investigarea cu care am fost însărcinați potrivit următoarelor puncte, după cum urmează:

Punctele interogatoriului:

1. Ce a dat prilej aici la Luna, în comitatul Turda, la adunarea poporului din 11 și culminând în 12 a lunii Sfântului Mihail din anul 1848?

2. Cine au fost cei care s-au împotrivit față de ordinele, dispozițiunile superioare, față de măsurile și propunerile oficialilor ? Ce părere au răspândit aceștia în intervalul de timp de la plecarea de aici a comisiei de conscriere și a comitei suprem, măriia sa domnul conte Thorotzkai Miklós și până la deplasarea în localitate a armatei ? Ce măsuri au fost luate pentru răzvrătirea altor sate ? Cine a comis silnicii sau a recurs la amenințări? Luni, adică în 11 septembrie seara de către cine a fost împiedicată armata de călărași și de infanterie deplasată aci și ce s-a întâmplat în afara satului, unde armata s-a oprit.

3. în ce localități a fost trimisă de aci delegația? Cine a propus acest lucru? De către cine a fost desemnată delegația? Cine au acceptat să meargă în delegație, sau au fost siliți la aceasta? Cine a dat îndrumări acestora și ce anume? Delegația în ce zi, unde și la cine a plecat; Când s-a întors și cu ce răspuns și când a informat

poporul neliniștit despre acest răspuns? Răspunsului i s-a dat citire sau dacă a fost mesaj verbal a fost dat publicității?

4. Din câte localități învecinate cu Luna, precum și din Luna aproximativ în ce număr s-au adunat oamenii? Cu ce instrumente ucigătoare? Cine a condus din sat gruparea și în câte rânduri? Unde au fost așezați? Martorul să denumească locul unde poporul a așteptat armata.

5. Cine au fost cei care au pus să scrie, și prin intermediul cui, protestul care a fost predat de un comisar al poporului căpitanului comandant Baumgarten, care înainte de producerea evenimentului a înaintat călare în fața poporului spre a trata cu cei adunați atunci când armata s-a oprit față-n față cu poporul.

6. În câte rânduri, la ce distanță au decurs tratativele între armată și popor. Ce i s-a propus poporului pentru liniștirea acestuia? A avut acest lucru efect, a cedat poporul sfaturilor bune, sau nu a cedat nici în ultimul moment? Aproximativ cât timp au avut loc tratativele? Armata a înaintat în pas alergător sau încet? Chiar și în ultimul moment ce intenții a manifestat poporul?

7. Cei din antistia satului, juzii, jurații au făcut ceva în mijlocul acestor întâmplări, în vederea frânării, împiedicării instigatorilor și furioșilor, sau dimpotrivă, și aceștia au instigat? Nominal cine au fost aceștia?

Urmează numele și mărturiile martorilor citați și ascultați.

Primul martor, Moldovan Ștefan: 59 de ani, unit, cetățean liber din Luna, fiind interogat, declară:

La 1-a (întrebare). La adunarea poporului a dat prilej activitatea comisiei pentru conscrierea și examinarea recruților, care a apărut aci marți, săptămâna trecută. Înțelegând aceasta, poporul a început fiecare în parte să aibă aversiune față de această activitate, deoarece aci a ajuns până în popor declarația domnului Rátz István, care locuiește în Călărași, potrivit căreia, conscrierea recruților nu s-ar face din ordinul majestății sale regelui, ci numai din cel al domnilor. Tot felul de vești rele s-au răspândit aci de la Călărași, iar pe de altă parte s-au auzit vorbe asemănătoare în târgul de țară ținut săptămâna trecută la Turda.

La cea de-a 2-a. După ce comisia de conscriere s-a deplasat spre a-și face munca, localitatea a fost adunată în acest scop. Din rândul publicului, decedatul Hada György [Hada Gheorghe] a strigat oamenilor să nu lase ca tinerii să fie conscriși. (Ceea ce s-a întâmplat la 5 septembrie). Această chemare a lui Hada Gheorghe a fost sprijinită de toată comunitatea, care s-a străduit să nu dea soldați, pentru că acesta nu e ordinul majestății sale, ci numai a domnilor. Ca urmare oamenii adunați s-au împrăștiat și comisia încă în ziua aceea s-a dus la Luncani. Auzind acestea, mânia sa domnul conte, comitele suprem, a venit a doua zi în sat și a dispus ca să fie adunată comunitatea. Dar nu știu ce s-a întâmplat în adunarea satului, nefiind prezent acolo. Știu că la 11 a lunii curente s-a deplasat din nou aci pentru conscrierea tinerilor mânia sa domnul conte, comitele suprem, împreună cu domnul viccomite Betegh Gábor și mânia sa domnul Kabos Dániel, dispunând să fie pusă o masă și scaune în curtea preotului local mai tânăr. Împreună cu comunitatea sâtească adunată a început conscrierea tinerilor. Pe câțiva i-au și înscris și după ce l-au înscris și pe băiatul lui Gyik Stefan [Dic Ștefan], niște femei au strigat din stradă: "Nu vă declarați copiii și nu-i lăsați să fie înscriși". Nu le pot indica nominal pe femei. La aceasta comunitatea agitându-se, s-a împrăștiat,

lăsându-i pe măriia sa contele, comitele suprem și pe comisari. Măriia sa contele comite suprem așezându-se în căruță, în drum spre casă a poruncit juzilor să fie gata, că încă azi după-masă va trimite asupra lor soldați. În privința pregătirilor care s-au făcut pentru răzvrătirea satului, după plecarea mării sale contelui comite suprem, nu știu altceva, decât că au fost trase clopotele într-o dungă și din turn s-a strigat: fiecare om să stea la marginea satului, să nu lase soldații să intre, pentru că cel ce nu va sta acolo, casa îi va fi incendiată, va fi alungat din sat sau va fi ucis. Dar nu știu cine a strigat acest lucru, nici cine a tras clopotele într-o dungă. După tragerea clopotelor eu nu m-am dus cu sătenii la marginea satului și din acest motiv nu știu ce s-a întâmplat cu armata sosită.

La a 3-a nu știu nimic.

La a 4-a, știu că din localitățile învecinate și anume din Luncani, Gligorești, Gura Arieșului, Hădăreni, Chețani și Urca s-au adunat aci în număr mare și pe lângă aceștia aproape întreaga comunitate din Luna. Dar eu n-am fost prezent la această adunare populară, lipsind de acolo ca om neputincios. Nu pot ști că în realitate în ce număr putea fi mulțimea adunată; știu doar că au fost în număr mare și puteau fi aproximativ vreo 600-700 și toți înarmați cu furci de fier, sape și bâte. Așa am auzit că decedatul Jurj Blag [Giurgiu Blag], care a murit în luptă, a fost conducătorul și organizatorul lor.

La a 5-a, nu știu nimic.

La a 6-a, deși eu n-am fost prezent în mulțimea poporului adunat, dar din grădina mea am văzut ceata adunată și pe soldați - ca urmare, am văzut că prima dată armata s-a oprit la o depărtare de aproximativ 100 de stânjeni de poporul adunat; am văzut cum căpetenia armatei a venit în fața poporului; acolo a ținut o cuvântare, după care s-a întors la soldați; apoi, și din popor s-au dus la soldați pentru tratative, am auzit de la alții că domnul ofițer a propus numai lucruri bune poporului adunat, dar poporul nu le-a acceptat pe acestea; barem de le-ar fi acceptat, pentru că atunci acest eveniment rău nu s-ar fi întâmplat cu ei. Nu știu cum s-au apropiat soldații și poporul, cum au tratat; am auzit doar împușcăturile, la care, toată mulțimea adunată s-a împrăștiat fugind.

La a 7-a nimic.

Al doilea martor, Vlad Vasile de 58 de ani, unit, cetățean liber din Luna.

La 1-a. Adunarea laolaltă a poporului la data întrebată a fost prilejuită de activitatea comisiei apărute aci, marți a trecut săptămâna, pentru conscrierea și examinarea recruților. Înțelegând poporul acest lucru, fiecare în parte a început să aibă aversiune față de aceasta pentru motivul că a ajuns aci, până la popor, declarația domnului Rátz István, locuitor din Călărași, cum că conscrierea recruților nu ar fi din porunca majestății sale regelui. Tot felul de vești rele s-au răspândit aci, pe de o parte din Călărași, pe de altă parte s-au auzit asemenea vorbe la târgul de țară, ținut săptămâna trecută la Turda.

La a 2-a. Nu pot indica nominal pe cei care s-au împotrivit ordinelor și dispozițiilor superioare, măsurilor și propunerilor oficialilor, dar am auzit că toată comunitatea a strigat să nu lăsăm să fie conscriși copiii noștri; eu însumi nu am strigat, pentru că pe mine nu m-a interesat, neavând copii. La aceste strigăte comunitatea adunată s-a împrăștiat și comisia încă în seara aceleiași zile s-a dus la Luncani. A doua zi măriia sa domnul conte comitele suprem a venit în satul nostru

și dispunând ca toată comunitatea să fie adunată, a vrut să facă conscrierea tinerilor, dar nu știu din ce motiv nu a putut duce acest lucru la îndeplinire. Am auzit că a venit și a doua oară, dar și atunci activitatea i-a fost împiedicată, dar nu știu de către cine. După cum nu știu nici cine a ațâțat și a amenințat, între timp, împotriva dării de soldați. Luni seara am auzit tragerea clopotelor într-o dungă pentru răzvrătirea satului, la care s-a adunat aproape întreaga comunitate sâtească; s-a așezat la marginea satului - unde am fost prezent și cu însumi și a fost așteptată sosirea soldaților. Sosind armata, a fost oprită la o oarecare distanță de mulțime. Căpitanul infanteriei a venit la poporul adunat, a propus ca armata să fie lăsată în sat, exprimându-se că: să-și piardă capul, dacă vreunui om i se va întâmpla vreun rău în cazul că vor lăsa soldații să doarmă în sat. Eu am fost de acord cu această propunere a domnului căpitan, am recomandat-o oamenilor, dar nici unul nevrând s-o accepte, au strigat într-un glas: "nu-i lăsăm să intre!" După aceea câțiva s-au exprimat din mulțime în așa fel, că în seara aceasta până mâine dimineață nu-i pot lăsa să intre, deoarece fiind seară, copiii mici se vor speria de soldați. Domnul căpitan a spus: apoi aveți grije, mâine vor veni împreună cu mai mulți și atunci veți fi siliți să ne lăsați în sat. Cu acestea domnul căpitan împreună cu armata s-a întors.

La a 3-a nimic.

La a 4-a. Am văzut adunându-se aci numeroși oameni din localitățile învecinate și anume din Luncani, Gligorești, Gura Aricșului, Hădăreni și Grindeni. De asemenea din localitatea noastră aproape toată comunitatea, între care am fost prezent și eu, Nu se poate ști ce număr să fi avut mulțimea adunată, totuși aproximativ au fost vreo 500-600 de oameni, toți pregătiți cu furci de fier, bâte, imblâcie, prăjini. Nu se poate ști cine a fost conducătorul, unul spunea de unul, altul de altul.

La a 5-a nimic.

La a 6-a. După ce armata a ajuns pe hotarul din Luna, s-a oprit față în față cu poporul adunat aproximativ la o distanță de șaiszeci de stânjeni și de acolo Szilvási Miklós, împreună cu căpitanul de husari venind în fața poporului adunat, i-au somat, ca vreo câțiva din ei să vină la domni. La aceasta, câțiva, și eu însumi, ieșind din mulțime, ne-am dus la domnii ofițeri. Acolo domnul Szilágy Miklós împreună cu domnul căpitan au propus să lăsăm armata să intre în sat și să ne împărțiem, că de vom face acest lucru nu ni se va întâmpla nici un rău și vătămare, altfel armata va fi nevoită să intre cu forța. Comunicând aceste propuneri ale stimaților domni, poporului adunat, poporul răbufnind, a strigat: "nu îi vom lăsa deloc să intre". Eu văzând că acest lucru se va termina cu rău, sperându-mă, am spus mulțimii: "sufletul meu să nu dea socotală, eu vă las aci și mă duc acasă"; la care am și plecat imediat din mijlocul lor și nu știu cum, după aceasta, cum s-a petrecut tocmeala, precum nici evenimentul.

La a 7-a. N-am văzut ca cei din antistia satului, juzii să fie făcut vreun pas spre potolirea acestui eveniment, ba știu că și ci au fost în mijlocul poporului adunat.

Cel de-al treilea martor, Surs György [Giurgiu Gheorghe] de 50 de ani, unit, cetățean liber din Luna.

La 1-a. La adunarea laolaltă a poporului în timpul de care am fost întrebat, a dat prilej activitatea comisiei care s-a prezentat aici pentru conscrierea recruților, activitate pe care poporul înțelegând-o a început să aibă aversiune față de ea și să se împotrivescă. În bună parte au dat prilej la aceasta vorbele spuse de acei oameni, care au trecut pe aici, din Călărași, dar care îmi sunt necunoscuți; aceștia spunând că nu demult domnul Rátz István a fost la Pesta și a adus vestea, că națiunii române cât de curând i se vor da arme și vor fi toți soldați. Deci până atunci să nu se lase să fie înscriși ca soldați; mai târziu s-a mai răspândit această veste și din târgul de la Turda.

La a 2-a. În ziua a 5-a a acestei luni, venind în localitatea noastră comisia delegată pentru conscriere, toată comunitatea sătească s-a prezentat în fața comisiei și când comisia s-ar fi apucat de lucru, din rândul mulțimii adunate decedatul Hada Gheorghe, căzut la locul luptei, a fost acela care a exprimat primul, că nu vom lăsa deloc ca copiii să fie înscriși. Oamenii adunați laolaltă împrăștiindu-se, conscripția s-a întrerupt și comisia a plecat încă în seara aceleiași zile la Luncani. Măria sa domnul comite suprem înțelegând aceasta, a doua zi, adică miercuri, a venit aci în satul nostru și dispunând adunarea comunității, i-a somat și totodată le-a recomandat să fie ascultători și să admită conscripția, că de se vor împotrivi, aceasta va avea urmări rele. Dar pentru că târgul de vite din Turda începuse deja, oamenii au cerut, ca să le dea păsuire până la terminarea târgului, când conscripția va putea avea loc. Cu aceasta și măria sa domnul conte comite suprem fiind de acord, s-a dus acasă. După terminarea târgului, luni, adică la 11 septembrie a venit din nou aici împreună cu vicecomitele Betegh Gábor și cu domnii comisari delegați și s-au dus la preotul cel tânăr, unde dispunând ca în curte să fie puse o masă și scaune, au vrut să înceapă lucrul cu comunitatea adunată. Când ar fi început, un om din Luna, Pogotsan Vaszi [Pogăcean Vasile] adresându-se mulțimii, a spus: "Veniți de aci, de ce să înscrieți feciorii? Nimeni să nu îngăduie aceasta"; la care, partea cea mai mare a comunității adunate, părăsind adunarea, a ieșit pe stradă. Domnul vicecomite ducându-se după ei, i s-a adresat lui Pogăcean Vasile: "ce treabă ai tu aci? nu ești persoană cu moștenire, nu ai băiat pentru armată, de ce provoci gâlceavă?" La aceasta a ieșit după oameni și măria sa domnul conte comite suprem și li s-a adresat: "apoi voi nici mic nu vreți să-mi dați ascultare? vă poruncesc ca imediat să va întoarceți". La aceasta oamenii s-au întors din nou și comisia a început conscripția și a înscris câțiva tineri. Și când să fie înscris băiatul lui Dic Ștefan, pe stradă s-au auzit strigăte femeiești: "nu vă lăsați feciorii să fie înscriși, lăsați-i acolo pe domni". Toată comunitatea și-a îndreptat atenția asupra acestora; l-au părăsit pe măria sa domnul conte comite suprem și comisia, au împiedicat conscripția. Femeile care au strigat au fost următoarele: Văduva lui Grof Matyé Todora [Grof (Mazere) Todora lui Matei], Todoszia Balti [Todosia Barta], țiganca Armánka și Maria soția lui Ilia Petre; după dizolvarea comisiei, măria sa domnul conte comite suprem, urcându-se în căruță, în drum spre casă a spus juraților: fiți atenți, fiți gata, pentru că încă astăzi voi trimite soldați asupra voastră. După ce spre seară satul a observat venirea soldaților, comunitatea sătească a început să se adune la capătul de sus al satului și fiind trase și clopotele într-o dungă, comunitatea a început să se reverse și să se îmbulzească încă în număr și mai mare la capătul satului, unde am apărut și eu; spre inserat a sosit o trupă de soldați infanteriști și călăreți. Armata fiind oprită, căpitanul infanteriei a venit la noi și ne-a rugat să-i lăsăm să intre în sat, să nu ne facem necazuri și cheltuieli. La care toți

am răspuns că noi nu-i lăsăm să intre, pentru că nu sunt soldații majestății sale Ferdinand. Domnul căpitan a vrut destul să ne convingă asupra faptului, că e tocmai soldatul majestății sale Ferdinand, arătând postavul galben de pe haină, dar noi totuși nedând crezare asigurărilor și propunerilor sale frumoase, nu am dat voie soldaților să intre în sat și astfel armata a fost nevoită să se ducă peste noapte în alt sat. Nu știu ce măsuri s-au luat pentru răzvrătirea altor localități, sau cine să fi săvârșit silnicii.

La a 3-a. Știu că în 11 a lunii curente, când din mijlocul masei populare adunate am venit spre seară în sat să beau o porție de țuică, m-am întâlnit în han cu Hada Nuț din Luna, care mi-a comunicat că Fetyitza Vaszilika [Fetița Vasilică] din această localitate i-a spus să se ducă la Grindeni și să-i someze să ne vină ajutor. La care i-am spus: "du-te dacă ți-a spus asta"; și cu aceasta, m-am dus acasă să cinez; și când după cină m-am întors din nou și l-am găsit pe Hada Nuț beat, i-am propus ca să nu se ducă la Grindeni, pentru că e beat și va cădea în apă. Dar până ieri, adică 15 septembrie n-am auzit că s-ar fi dus. Nu știu nici ce fel de răspuns a adus de acolo.

La a 4-a. Știu că pe ziua luptei în mulțimea adunată s-au strâns mulți din localitățile învecinate și anume din Luncani, Gligorești, Hădăreni, Chețani, Grindeni, Gura Aricșului, de asemenea comunitatea noastră aproape în întregime și astfel tot poporul adunat să fi fost în număr de 600-700, toți pregătiți cu furci de fier, sape și bâte. Nu știu cine au fost căpeteniile sau conducătorii pentru că toți care s-au adunat acolo au dispus în măsură egală. Nu a fost nici o ordine, ci numai mare zgomot și furie. Mulțimea strânsă laolaltă a stat la capătul de sus al satului, pe miriștea de grâu, pe locul numit "după Curte", unde a fost așteptată armata și am fost prezent și eu.

La a 5-a. Nu știu de către cine a fost scris protestul pe care Fetyitza Szand [Fetița Sand] l-a predat căpitanului Baumgarten.

La a 6-a. După ce armata a ajuns pe hotarul din Luna, la poporul adunat, s-a oprit în fața poporului la o distanță de vreo treizeci de stânjeni, de unde domnul Szilvási Miklós împreună cu căpitanul de husari pornind spre rândurile poporului, și noi cinci, ne-am desprins din mijlocul poporului: Fetița Sand, Vlad Vaszilika [Vlad Vasilică], Tulaj Nutz [Tulai Nuț] și din Luncani Nyamtz Stefan [Neamțu Ștefan] spre a duce tratative. Atunci când întâlnindu-ne cu domni Szilvási Miklós și căpitanul de husari, am fost avertizați să fim ascultători, să ne împrăștiem, fiecare om să se ducă acasă în localitatea lui, să lăsăm soldații să intre, am spus stimaților domni, că ne întoarcem la popor și transmitem mesajul. Ne-am și întors cu dorințele acestea și le-am explicat și i-am rugat să accepte propunerile domnilor. Dar poporul neacceptând acestea, a început să se înfurie și agite și mai mult. La aceasta ne-am întors din nou la stimații domni și între timp și armata a înaintat apropiindu-se de popor și s-a oprit din nou. Atunci am declarat că poporul nicidecum nu dă voie armatei să intre în sat. Apoi, domnul Szilvási cu domnul căpitan au declarat că dacă nu-i vom lăsa să intre, aceasta va avea urmări rele; au propus supunere; am dus și acest mesaj poporului; acesta s-a menținut neclintit la declarația de mai înainte. Încă nici nu am apucat să transmitem clar declarațiile stimaților domni poporului, că unii din mijlocul mulțimii, înfierbântați, au început să arunce cu pietre, să strige și să facă semne către soldați să vină numai asupra lor. Soldații apropiindu-se cu pași inceți spre popor s-au mai oprit odată în fața

lui; totuși poporul agitându-se mereu și începând să arunce cu pietre, armata a pornit spre el și soldații au început să tragă, iar poporul s-a împrăștiat în fugă. Iar eu retrăgându-mă în spate printre husari, am rămas nevătămat.

La a 7-a. Nu știu dacă juzii și jurații comunității sătești ar fi vrut să stăvilească această îmbulzeală, ba chiar i-am văzut și pe ei în mijlocul poporului.

Al patrulea martor, Fetiță Sand, de 40 de ani, cetățean liber din Luna, unit.

La 1-a. La adunarea poporului din timpul asupra căruia am fost întrebat, a dat prilej activitatea comisiei delegate pentru conscrierea recruților. Răspândindu-se în localitatea noastră, am început să avem aversiune din ce în ce mai mare față de aceasta; auzindu-se mai ales și faptul că cei din Călărași nu și-au lăsat copiii să fie înscriși, deoarece aceasta nu s-a făcut din porunca regelui, ci numai din cea a domnilor.

La a 2-a. În ziua de 5 a acestei luni comisia de conscriere deplasându-se în localitatea noastră și chemând toată comunitatea în curte, s-a apucat de conscripție; toți tații care aveau copii s-au exprimat în general cu aceste cuvinte: "Nu lăsăm ca băieții noștri să fie conscriși, pentru că aceasta nu e porunca lui Ferdinand, ci numai a domnilor". Cu acestea, toți oamenii - și eu - am ieșit din curte și am lăsat comisia acolo. Ea a și plecat la Luncani încă în ziua aceea. A doua zi, adică miercuri, m-am dus la târg la Turda de unde întorcându-mă acasă spre seară, am auzit de la săteni, că măria sa domnul comite suprem, împreună cu domnul vicecomite au fost aici în sat la Luna, cu scopul de a liniști agitația comunității, care a avut loc ieri, și să îndrepte lucrurile. Dar fiindcă a fost în timpul târgului, și cea mai mare parte a oamenilor au fost la Turda, cei care au rămas acasă l-au rugat pe măria sa domnul comite suprem, ca până la terminarea târgului să nu aibă loc conscripția; atunci oamenii vor fi acasă și lucrurile se vor îndrepta. Măria sa domnul comite suprem, cedând acestor cereri și văzând cererile juste, a amânat conscripția până la terminarea târgului, adică până luni dimineața. Am auzit de la Hada Nuț că pe Rusz Ioan alias Szöts [Rusu Ioan zis Suci] din această localitate l-au trimis la Blaj, dar nu știu în ce scop, după cum nu știu dacă într-adevăr a plecat sau nu. Știu că în 11 a lunii curente măria sa domnul comite suprem, domnii vicecomite și comisari au venit din nou în satul nostru - s-au încartiruit la preotul cel tânăr - unde fiind convocată toată comunitatea sătească, au început conscrierea tinerilor. Înscriind vreo cinci sau șase tineri, între timp pe stradă adunându-se câteva femei, au strigat în curte: "oamenilor nu vă supuneți, nu vă înscrieți copiii, ieșiți afară. La care oamenii adunați au ieșit deodată din curte, au lăsat acolo comisia, care a trebuit să-și întrerupă munca. Femeile care au strigat se numesc Grof [Mazere] Todora lui Matei și Todosia Barta. Au fost și altele, dar în mulțime nu am putut remarca pe fiecare; la această gălăgie măria sa domnul comite suprem s-a așezat în căruța sa și s-a dus acasă; a plecat și comisia. Am auzit în sat, că în drum spre casă măria sa domnul comite suprem a dispus juzilor, să fie gata, că va trimite soldați în sat. După plecarea domnului comite suprem, am auzit de la Hada Nuț că pe el, Fetiță Vasilica și Gligor fiul lui Giurgiu Gheorghe l-au trimis la Grindeni, să se adreseze sătenilor de acolo și să-i cheme la Luna în ajutor împotriva soldaților. Luni spre seară sătenii observând sosirea soldaților, au tras clopotele într-o dungă, la care toată comunitatea din Luna adunându-se cu toții ne-am așezat la capătul de sus al satului și acolo am așteptat sosirea armatei. Și curând, spre seară, a sosit o trupă de soldați

călăreți și pedestrași, din rândul cărora căpitanul pedestrașilor venind în mijlocul poporului, a propus să îngăduim ca armata să intre în sat, pentru că dacă sătenii îi lasă pe soldați să intre nu le fac nici un rău; garantează că sătenii nu vor avea nici un necaz; dacă nu-i lasă să intre, atunci mâine vor veni cu siguranță mai mulți și totuși vor intra. Dar noi am declarat cu toții că acum nu-i lăsăm să intre pe noapte, la care domnul căpitan a spus astfel - "eu nici nu intru acuma, iar voi mergeți acasă". Dar noi am spus: "noi nu plecăm nicidecum, ci dormim aici" - după cum am și dormit acolo și am stat de veghe toată noaptea. A doua zi, înainte de masă, domnul căpitan venind din nou la noi și somându-ne, a cerut și ne-a instruit în numele lui Dumnezeu, să nu facem o nebunie, să avem minte, să lăsăm soldații să intre, să ne liniștim; totodată, ne-a spus că nimeni să nu aibă îndoieli că ei n-ar fi fost soldații majestății sale Ferdinand, arătând postavul galben de pe vestonul său. Toate propunerile și promisiunile domnului căpitan mai sus stimat, nefiind luate în seamă, s-a declarat în ansamblu, că nu vom lăsa nicidecum ca armata să intre. Cu acestea domnul căpitan așezându-se în cămăruța sa, a plecat.

La a 3-a. După cum am mărturisit mai sus, nu știu de altă delegație decât de cea de la Blaj și cea din Grindeni.

La a 4-a. Știu că din localitățile învecinate - și anume, din Luncani, Gligorești, Gura Arieșului, Hădăreni, Chețani, Urca și Grindeni au venit mulți la adunare și împreună cu lunenii, în total, puteau fi vreo 600-700 de oameni. Conducătorul poporului a fost decedatul Giurgiu Blag din Luna - care a fost împușcat; nu pot spune să fi fost și alții, pentru că fiecare om care s-a adunat acolo a dispus în mod egal. Acest popor adunat din localitățile amintite mai sus s-a îngrămădit la capătul de sus al satului, pe locul numit "după Curte", pe miriște, unde poporul a așteptat armata.

La a 5-a. Eu am predat protestul domnului căpitan. Mie mi l-a dat decedatul Giurgiu Blag, dar nu am auzit de la decedat că cine l-a scris, de aceea nu știu acest lucru.

La a 6-a. Mai sus de sat, pe locul numit "după Curte", armata s-a oprit la o distanță de 50-60 de stâneni de noi. Din această poziție domnul Szilvási Miklós cu căpitanul de călăreți au venit spre noi și au chemat dintre noi câțiva oameni pentru tratative. Și eu insumi m-am dus acolo și pot mărturisi într-adevăr, că stimații domni ne-au propus destul de însufleții să fim în liniște, să dăm ascultare, să ne împrăștiem, fiecare om să se ducă acasă, pentru că dacă ne supunem, nu vom avea nici o vătămare. Aceste propuneri ale domnilor ofițeri le-am dus poporului și am încercat să-i convingem, ca să le accepte. Dar neacceptându-le nicidecum, au spus mereu că până la ultima picătură de sânge nu vom lăsa soldații să intre, fiind încredințați că soldații nu vor trage asupra lor. După ce s-au exprimat astfel, soldații au venit încet puțin mai înainte. Și aici Szilvási Miklós cu domnul căpitan i-a somat după modul de mai înainte și acestea au fost din nou comunicate poporului; dar și atunci acestea au rămas fără succes și fără nici o urmare bună, pentru că poporul s-a menținut neclintit la condiția de mai înainte. Și a treia oară s-a încercat dar tot în zadar. În timpul acestor tratative a trecut vreo oră, în cele din urmă oamenii au început deja să facă semne și să strige soldaților, ca să se apropie de ei. Atunci, apropiindu-se și armata, din popor au început să arunce cu pietre în armată și soldații să tragă. Din popor căzând câțiva, și speriindu-se cu toții, poporul s-a împrăștiat fugind.

La a 7-a. Antistia localității Luna, juzii și jurații, n-au luat nici o măsură spre liniștirea poporului.

Al cincelea martor, Ilia Petre din Luna, de 55 de ani, cetățean liber, unit, fiind interogat, declară:

La 1-a. Conscripția tinerilor și vestea răspândită aci de la Călărași potrivit căreia domnul Rátz István din Călărași ar fi spus că conscripția nu e porunca regelui, ci numai a domnilor.

La a 2-a. În ziua de 5 a lunii curente comisia de conscriere începându-și activitatea, continuarea acestei lucrări a întrerupt-o mai întâi decedatul Hada Gheorghe, care primul a exclamat din rândul mulțimii, spunând: "nu vă lăsați copiii să fie înscriși!". La care, toată comunitatea a început să vuiască și să facă gălăgie, exclamând că nicidecum nu-și lasă copii să fie înscriși; aceasta a avut ca urmare, că oamenii s-au risipit de la locul unde au lucrat domnii conscriptori; comisia a rămas singură și și-a întrerupt lucrările. Domnii comisari conscriptori văzând că nu pot lucra, încă în seara aceleiași zile s-au dus la Luncani. Acest lucru ajungând până la măriia sa domnul conte comite suprem, a doua zi a venit el însuși cu domnul vicecomite în localitatea noastră; adunând comunitatea a început s-o avertizeze pârintește și să propună, să nu facem nebunii, să admitem conscripția. Dar pentru că dintre noi mai mulți au fost la târgul din Turda, măriia sa domnul comite suprem văzând că suntem ocupați, a spus să se amâne conscripția până la terminarea târgului; atunci va veni în sat și conscripția se va executa. Cu aceasta și noi cei prezenți am fost de acord. Terminându-se târgul, potrivit promisiunii sale, la 11 a lunii curente, măriia sa domnul conte comite suprem, a venit cu domnii comisari conscriptori și a dispus ca toată comunitatea să fie convocată la preotul cel tânăr și au început lucrările; au înscris vreo 7-8 tineri; în acest timp deodată din stradă s-a auzit gălăgie femeiască și strigăte: "să nu vă lăsați copiii să fie înscriși". La aceasta comunitatea deodată a ieșit din curtea preotului, i-au lăsat acolo pe domnul comite suprem și pe domnii oficiali. Văzând domnul comite suprem că nu are cu cine să lucreze, a fost nevoit să-și întrerupă munca. Femeile gălăgioase au fost: văduva lui Grof Matei - Todora, Todosia Barta și țiganca Armanka. După ce măriia sa domnul conte comite suprem s-a așezat în căruța sa, a plecat acasă; în drum spre casă a poruncit juzilor să fie pregătiți, că va trimite soldați în sat. După plecarea domnului comite suprem, în sat a fost liniște până spre seară, când sătenii înțelegând că soldații se îndreaptă spre ei, în sat a început să se producă gălăgie, care s-a intensificat din ce în ce mai mult; unul cu numele Rusu Vasile din această localitate s-a urcat în turnul bisericii și a început să tragă clopotele într-o dungă și după aceasta și-a scos capul pe fereastra clopotniței strigând: "fiecare om să iasă, să se ducă la capătul satului împotriva soldaților, pentru că cel care nu va ieși, va fi pustiit din sat sau va fi ucis, incendiat". Se va întâmpla în așa fel cum s-a întâmplat nu de mult în Banat. Nu știu, n-am auzit ca cineva de aci din sat să se fi dus în altă localitate spre a solicita ajutor. Știu că după tragerea clopotelor într-o dungă au venit aici oamenii din Luncani, dar nu-i pot arăta nominal, și au spus: "să nu vă fie teamă, venim și noi și vă vom fi de ajutor". După tragerea clopotelor într-o dungă, toată comunitatea noastră a năvălit în număr mare la capătul de sus al satului, unde am fost prezent și eu și acolo pe drum am așteptat armata. Spre înserat, sosind o trupă de soldați pedestrași și călăreți, căpitanul predestrașilor venind la noi, a încercat cu orice chip să ne convingă, să nu stăm în calea armatei

și s-o lăsăm să intre, căci nu va fi în dauna noastră; și dacă acum nu-i lăsăm să intre pe soldați, mâine vor veni mai mulți. Dar noi neacceptând instruirea lui bună, ne-am exprimat câțiva în numele comunității, că nu-i lăsăm să intre acum pe timpul nopții, pentru că se sperie copiii noștri, ci să vină mâine și atunci îi vom lăsa să intre. La această declarație a noastră armata a plecat, iar noi cu toată masa de oameni am rămas noaptea întreagă acolo la capătul satului. A doua zi, adică în 12 înainte de masă, căpitanul infanteriei a venit din nou aci și a somat poporul adunat la capătul satului și cu cuvântarea sa frumoasă a dorit din tot sufletul să liniștească mulțimea furioasă, să îndrepte lucrurile, dar toate strădaniile sale fiind zadarnice, nu a ajuns la nici un rezultat. Chiar unii au început cât pe aci să izbucnescă și văzând domnul căpitan că nu poate ajunge la nici un rezultat, a plecat.

La a 3-a. Știu că s-a vorbit că trebuie să se trimită un om la Luncani, care să-i someze și să-i cheme în ajutor, dar nu știu dacă a fost trimis sau nu. Nu știu nici cine a fost numit să meargă; altceva nu știu.

La a 4-a. Știu că s-au prezentat mulți din satele învecinate cu localitatea noastră, și anume din Luncani, Gligorești, Gura Arieșului, Hădăreni, Chețani, Grindeni și Urca și împreună cu lunenii toată mulțimea ar fi fost de cinci sau șase sute de oameni, toți pregătiți cu furci de fier, sape și îmblăcie. Nimeni n-a fost conducător, ci fiecare s-a așezat după cum i-a convenit la capătul de sus al satului și când armata s-a apropiat de hotarul nostru, văzând că armata a părăsit drumul și s-a abătut pe miriște și noi am înaintat mai sus de sat, pe locul numit "după Curte" și acolo a fost așteptată armata.

La a 5-a. Știu că a fost scris un protest, dar nu știu cine l-a scris, după cum nu știu nici cine l-a predat domnului căpitan de călăreți.

La a 6-a. Armata deplasându-se față-n față cu mulțimea, s-a oprit la o distanță de vreo 70 de stâneni, de unde domnul Szilvási Miklós împreună cu căpitanul de călăreți a venit la noi. Nouă ne-au propus pacea, supunerea, iar domnul Szilvási Miklós, care a cunoscut tot poporul adunat, i-a rugat pe toți, ca fiecare să meargă acasă în localitatea lui, pentru că dacă se opun armatei, le va fi de rău. La aceasta câțiva desprinzându-se din mulțime, i-au declarat domnului Szilvási, că nu se predau și nu-i lasă să intre în sat. Atunci armata s-a apropiat cu pași înceți - fiind somați din nou de către domnul căpitan - dar fiecare om bizuindu-se pe faptul că armata n-are voie să tragă, nu s-au supus nicidecum; armata înaintând din nou, din mulțime, oamenii au început să arunce cu pietre asupra soldaților. La acestea, soldații apropiindu-se cu pași înceți, iar poporul făcând gălăgie și aruncând cu pietre; soldații au început să tragă. Dar îndată ce au început împușcăturile, fiecare om a început să fugă și în puțin timp toți au și fugit.

La a 7-a. Juzii sătești și jurații n-au făcut nimic pentru împiedicarea tumultului poporului, ba chiar și ei au fost prezenți în masa populară adunată.

Al șaselea martor, Szuts Juon [Suciú Ioan], 40 de ani, unit, cetățean liber din Luna, care fiind interogat, mărturisește:

La 1-a. Conscripția tinerilor și vestea răspândită prin domnul Rátz István din Călărași.

La a 2-a. Eu personal nu am fost de față la începerea conscripției de aceea nu știu cine s-a împotrivit ordinelor. La adunarea ținută prima dată de mărișă domnul conte comite suprem nu am fost, pentru că nu eram acasă; din acest motiv

nu știu ce s-a petrecut acolo. Dar când a venit măriia sa a doua oară cu comisia de conscripție știu că adunându-se la preotul cel tânăr - a dispus să fie puse în curte masă și scaune - au început conscripția; dar venind acolo Pogăcean Ilie, a spus: "ieșiți afară, de ce stați aici?" la aceasta câțiva săteni au ieșit afară pe stradă. Măriia sa domnul conte comite suprem împreună cu vicecomitele, speriiind poporul, îi avertizează la supunere, în urma căreia oamenii s-au întors și conscripția a început din nou, iar câțiva tineri au și fost înscrși. Între timp, câteva femei adunate în stradă au început să strige oamenilor din curte, să iasă din curte și să nu-și înscrie copiii. La aceste strigăte, locuitorii adunați ieșind deodată din curte, au lăsat acolo în curte pe măriia sa domnul conte comite suprem. Domnul comite suprem așezându-se în căruța sa, a plecat acasă și a dispus juzilor să fie gata, pentru că va trimite aci soldați, după care fiecare s-a dus acasă. Dar spre seară clopotul a fost trans într-o dungă de către Rusu Vasile și toată comunitatea s-a ridicat, toți au alergat la capătul de sus al satului. Au fost și din alte localități. Nu știu la chemarea cui și la ce semn. În această seară sosind armata la capătul satului, căpitanul pedestrașilor a venit în fața noastră și a propus să lăsăm armata să intre, căci nu vom avea nimic de suferit. Totodată ne-a făcut cunoscut, că dacă acuma nu-i vom lăsa să intre, cu siguranță mâine vor veni cu forțe mai mari și atunci nu ne va fi bine. Dar noi neluând aceasta în seamă n-am lăsat soldații să intre, ba totodată ne-am exprimat, că de aceea nu-i lăsăm să intre, ca să nu se sperie copiii noștri.

La a 3-a. Nu știu în ce localități s-a trimis delegație.

La a 4-a. Știu că au fost mulți din localitățile învecinate cu Luna și anume din Luncani, Gligorești, Gura Arieșului, Hădăreni, Chejani, cu comunitatea noastră au putut forma o grupare de 5-600 de persoane care au fost pregătite cu băte, furci de fier. Dar nu știu cine a fost conducătorul și organizatorul lor. Noi, poporul am așteptat armata la capătul de sus al satului, pe drumul mare, dar văzând că soldații apropiindu-se de noi, o iau mai sus, pe miriște, și noi ne-am retras de pe drum și ne-am dus sus pe miriște, pe locul numit "după Curte" și acolo am așteptat armata.

La a 5-a. Am auzit că au prezentat un protest, eu insumi nu l-am văzut așa că nu știu nici cine l-a scris.

La a 6-a. Armata s-a oprit la o distanță de vreo 50 sau 60 de stânjeni de noi, de acolo domnul Szilvási Miklós cu căpitanul soldaților călăreți pornind spre noi și noi văzând scopul venirii lor la noi, ne-am dus acolo pentru tratative. Unde domnul Szilvási Miklós cu căpitanul au încercat destul să ne determine, ca să fim ascultători, să ne împrăștiem, să mergem acasă, că altfel o vom păți rău. La aceasta noi ne-am reîntors la mulțime; le-am făcut cunoscut acestea, dar ei nu le-au acceptat nicidecum și au spus că în nici un caz nu lasă soldații să intre. Ne-am reîntors din nou câțiva pentru tratative; în acest timp armata a înaintat cu pași înceți și s-a oprit. A doua oară; de asemenea ne-am tocmim cu domnul căpitan și domnul Szilvási Miklós și am făcut acestea din nou cunoscute poporului, dar delegația noastră a rămas tot fără succes, pentru că poporul n-a cedat deloc. Și a treia oară ne-am dus acolo să ne tocmim dar deja atunci și poporul mișcându-se și agitându-se, nici n-a așteptat ca să putem vorbi cu domniile ofițeri, a început să arunce cu pietre asupra soldaților; la aceasta, soldații au început să tragă. Iar eu neavând nimic în mână, m-am retras în spatele soldaților și soldații trăgând spre

oameni, poporul dintr-o dată a fugit, eu rămânând în urmă nevătămat între călărime. A trecut o oră cât timp au durat tratativele cu domnii ofițeri.

La a 7-a. Știu și pot declara că juzii de aci au interzis comunității să se ridice împotriva armatei și pe ei nici nu i-am văzut în mulțime.

A continuat la 16 septembrie la locul și data suscrisă

Al șaptelea martor Lonai Lászlo, locuitor liber din Luna, de 51 de ani, romano-catolic, declară:

La 1-a. La data despre care am fost întrebat a dat prilej la adunarea poporului, pretenția de a se înfățișa copiii locuitorilor de aci în fața comisariatului de conscripție. Prezentându-se aci, măriile lor domnii comisari conscriptori ai comitatului, Kabos Dániel, Salamon Jóseff și Kováts Jóseff și dispunând ca sătenii să se prezinte în fața lor, poporul s-a exprimat că până când nu vede blazonul cu vulturul bicefal și porunca majestății sale regelui, până atunci nu-și prezintă feciorii la conscripție și nu dă soldați.

La a 2-a. Fiind prezent și eu la conscripția amintită, l-am auzit pe Hada Nuț din Luna, că a început să spună și să strige, că până nu vede porunca majestății sale, poporul nu va ceda comisiei. Și Giurgiu Blag și Hada Gheorghe au strigat în mod asemănător, dar aceștia amândoi au căzut în lupta din 12 a lunii curente. Ajungându-se aci lucrurile, comisia a somat poporul la supunere, în schimb acesta exprimându-se că până când nu vede porunca majestății sale, nu se supune nici în ruptul capului s-a împrăștiat. Comisia de conscripție fiind părăsită, a fost nevoită să plece de aci la Luncani. În urma acestora venind aci și măriia sa domnul conte comite suprem, a propus poporului supunere, dar acest lucru n-a avut succes pentru care măriia sa împreună cu comisia a apărut personal luna trecută, adică la 11 septembrie și stabilindu-se la casa preotului tânăr, a început conscripția. Am fost prezent și eu insumi. În fața comisiei și a măriei sale a început munca; în urma discursului însuflețit al măriei sale au și fost înscrși copiii a vreo cinci-șase oameni. Dar soția Grof [Mazere] Todora lui Matei și soția lui Barta Simion au început să strige pe stradă oamenilor, să alunge comisia din sat; oamenii, și mai ales Hidișan Peskuj [Hidișan Pascu] au strigat cu cea mai mare iritare și oamenii s-au dus din curtea preotului. La care măriia sa domnul conte comite suprem a spus judelei sătesc, să aibă grije să primească armata, care încă în aceeași zi se va deplasa aci și a plecat acasă la Sâncrai; și a plecat și comisarul. În drum, Zsurze Nutz a lui Nyikulaje [Giurgiu Nuț a lui Nicolae] s-a adresat măriei sale, rugându-l să nu trimită armata împotriva satului; a promis că vor înfățișa tinerii. Poporul s-a infuriat la această promisiune, l-a injurat pe Giurgiu Nuț a lui Nicolae, reproșându-i că el vrea să le mănânce copiii. După plecarea măriei sale domnul comite suprem a început fierberea mai mare. Au strigat pe stradă că vor veni soldații, Giurgiu Blag și Hada Gheorghe, care în 12 a lunii curente au căzut în luptă; au ațâțat poporul împotriva soldaților, clopotele au fost trase într-o dungă, oamenii au năvălit din sat cu furci, sape, prăjini; s-au strâns pe locul numit Kováksiné Lábja, lângă drumul mare. Văzând că soldații nu vin, s-au retras în sat; mai târziu, spre seară, la tragerea clopotului într-o dungă au ieșit din nou la locul susmenționat din sat, atunci am văzut printre localnici și mulți săteni străini, printre care i-am recunoscut pe cei din Luncani, între care numeroși unguri și

țigani, pe cei din Gura Arieșului, am auzit femeile strigând că vin cei din Chețani și Hădăreni și nu trebuie să se sperie nimeni. Atunci spre seară a și sosit armata, dar nu știu ce s-a întâmplat, pentru că eu nu m-am mișcat din sat, știu doar atât că armata s-a reintors.

La a 3-a nu știu nimic.

La a 4-a. Știu că au fost aci cei din localitățile vecine cu Luna, numite Lunca, Gligorești, Gura Arieșului, Hădăreni, am auzit că au fost și din Urca și Grindeni. Nu știu în ce număr a fost poporul; instrumentele deucidere le-am amintit mai sus. Poporul s-a revărsat pe câmp în mai multe rânduri, dar eu nu am avut grije și nu pot depune mărturie mai amănunțită despre ce s-a petrecut pe câmp.

La a 5-a, 6-a și a 7-a nu pot declara nimic.

Al optulea martor, Tulai Nuț de 45 de ani, cetățean liber din Luna, declară:

La 1-a. A dat prilej la adunarea de la data despre care am fost întrebat, împotrivirea poporului; pentru că nu au vrut ca tinerii să fie înscrși, afirmând, că această conscripție nu e voința majestății sale regelui Ferdinand, ci a domnilor.

La a 2-a. La această întrebare știu din auzite doar atât, că atunci când a fost prezent aci măriia sa domnul conte comite suprem, poporul a fost agitat de soția lui Grof [Mazere] Todora a lui Matei; a strigat pe stradă că poporul să nu lase ca fiii lui să fie înscrși la doriința domnilor. Nu știu cine a instigat. Știu că în 11 luna curentă clopotele au fost trase într-o dungă de către Rusu Vasile și acesta a strigat din turnul bisericii că acelui ce nu va ieși i se vor strica clădirile dacă se vor întoarce victorioși acasă. Nu știu mai mult la această întrebare.

La a 3-a nu pot declara nimic.

La a 4-a. Socotesc numărul poporului la patru-cinci sute, a fost înarmat cu furci de fier, imblăcie, sape. Nu știu de cine a fost condus, pentru că atunci când eu am sosit în mijlocul poporului în 12 din această lună, la tragerea într-o dungă a clopotului, acesta stătea deja în rânduri pe miriște, la locul numit "după Curte". Sosind în rândul poporului, m-a văzut Fetiță Sand din această localitate și m-a chemat la tratative cu căpeteniile armatei sosite și aliniate în fața poporului. Eu am spus că el să privească câtă armată stă în față, s-o lase să intre în sat, pentru că dacă n-o lăsăm să intre, ne taie în bucăți; el m-a încurajat să n-am teamă și eu m-am supus.

La a 5-a nu pot declara nimic.

La a 6-a. La 12 luna curentă poporul adunat din Luna și localitățile învecinate aliniindu-se pe hotarul din Luna, lângă sat, pe miriștea "după Curte" și așteptând acolo armata, am fost prezent când după masă armata de pedestrași și de călăreți a sosit la acel loc, și s-a oprit față-n față cu noi la o distanță de vreo 60 de stânjeni și între cei doi inamici au avut loc imediat tratative. Din rândul poporului am ieșit eu cu Fetiță Sand și Suciuc Ioan din Luna, cu Neamțu Ștefan din Lunca, cu judele sătesc din Gligorești, Csizmás Gligor [Cismaș] și cu alții; au fost ieșiți din rând mai mulți, dar nu-mi amintesc de numele lor. Iar din rândul soldaților ieșind căpitanul husarilor cu măriia sa domnul Szilvási Miklós, au propus să avertizăm poporul la liniște; cei din alte localități să se care acasă, cei din Luna să se întoarcă la casele lor, să lase armata să intre în sat ca să poată fi efectuată

conscripția tinerilor. Noi, înștiințând poporul despre propunere, acesta s-a infuriat imediat și nu s-a inclinat la nici o înțelegere, nici ungerii din Luncani, ba chiar și țiganii au manifestat o aversiune deosebită. Cu un cuvânt, fiecare a strigat că nu se predă odată cu pierderea capului. Am ieșit din nou la locul tratativelor și spunând că poporul nu se inclină, nu cedează, armata a pornit cu pași înceți spre popor, s-a oprit din nou, a treia oară, și anume apropape de rândurile poporului. Noi și atunci am făcut semne armatei, că dorim să tratăm, dar poporul a aruncat cu pietre asupra infanteriei, la care armata s-a năpustit asupra poporului, eu am fugit și imediat s-a tras; eu n-am mai văzut lupta mai departe, pentru că am fugit și nici n-am privit înapoi.

La a 7-a nu știu nimic.

Al nouălea martor, Decsán Pável [Decean Pavel], cetățean liber din Hădăreni, de 39 de ani, unit, fiind interogot declară:

La 1-a. Motivul adunării poporului, care la data despre care am fost întrebat s-a concentrat la Luna, era să împiedice comisia deplasată pentru conscrierea tinerilor apți de armată.

La a 2-a. Nu știu cum au decurs aci la Luna împrejurările de care am fost întrebat. Nu știu nici despre delegația, vestitorii de aci, ci doar că la 11 luna curentă, spre amurg a venit la Hădăreni, Kâmpian Juon a Roșului [Câmpian Ioan al Roșului] din Gligorești, iar Păcurar Juon s-a oprit la marginea satului; primul oprindu-se pe stradă, a fost înconjurat imediat de oameni și l-au întrebat din ce motiv se trag clopotele într-o dungă la Gligorești? La întrebare el a răspuns că satul se pregătește să meargă la Luna, să nu dea voie ca oficialii să-i conscrie pe tinerii apți de armată; preotul a trimis vorbă ca și cei din Hădăreni să se pregătească și să pornească la Luna, spre a opune rezistență. Cei din Hădăreni au hotărât, ca satul să se strângă și să pornească la Luna după cină; pe cei din Hădăreni i-a animat la această pornire cei din Chețani, care cam în acest timp au pornit în ordine, ca și armata într-o ceată, depășind numărul de o sută, prevăzuți cu furci de fier, îmblăcie, sape. Cei din Hădăreni, după ce au cinat, s-au adunat pe locul stabilit într-un număr de vreo patruzeci, am fost și eu între ei. Pornind, am trecut peste cursul Arieșului și în timpul nopții sosind aici, ne-am așezat la capătul de sus al satului, unde au fost deja adunați din Luncani, Chețani, Gligorești, Gura Arieșului, cu o apreciere cât mai precisă patru sute, și dormind în acel loc; zorile ne-au apucat acolo. Înainte de masă a apărut în fața noastră căpitanul armatei de pedestrași, care în prezența noastră, și-a pus mâna pe piept, a recomandat pacea, a cerut să lăsăm armata să intre, a promis că dacă poporul va ceda, va fi totul bine. Dar Decsei Jancsi, locuitor maghiar din Luncani, ieșind din rând a declarat că poporul în nici un caz nu se va preda; ba chiar marți la amiază a fost trimiși la Hădăreni, nu știu de către cine, cerând ajutor suplimentar, doi oameni din Chețani și anume Pavel Ștefan a Paraszki [Pavel Ștefan al Paraszki] și Juvon Vonuluj [Ionu Onului]. Căpitanul s-a întors - eu venind după aceasta în sat pentru o țuică - clopotele au fost trase imediat într-o dungă. Vantsa Péter [Vancea Petru] a strigat ca oamenii să-și ocupe locurile, pentru că dinspre Sâncrai vin soldații. Deși atunci încă nu dar după masă au venit soldații din Sâncrai, pe care poporul i-a așteptat în număr de vreo mie, pe locul numit "după Curte", pe miriște, stând aliniați față în față cu ei. Armata s-a oprit la o distanță de 100 de pași. Atunci măria sa domnul Szilvási Miklós și un domn căpitan de cavalerie

călărind înainte, au ieșit și câțiva din rândul poporului și au discutat o bună bucată de timp. Domnul Szilvási și domnul căpitan au recomandat întoarcerea acasă în pace, lăsarea oficialilor să intre în sat; cu aceasta s-a întors la soldați. Și oamenii poporului s-au întors la noi, dar nu au chemat poporul la pace, n-au propus întoarcerea acasă, ci au spus ca în nici un caz să nu cedăm. Pe cei care au stat în spatele rândului poporului i-au obligat să meargă în față; în acest timp armata a tot stat pe loc, puștile pedestrașilor au fost puse pe pământ adică ("la picior"); sabia călăreților a stat în teacă. Cele două părți ieșind în față și a doua oară pentru tratative și delegații poporului raportând că poporul nu e dispus la pace, armata a pornit spre popor și când a fost deja aproape de popor, delegații acestuia au făcut semn că poate mai veneau să vorbească; armata s-a oprit și a treia oară, dar poporul strigând: "nu-i lăsăm! nu, nu-i lăsăm!" și câțiva aruncând chiar cu pietre asupra soldaților, la aceasta armata a atacat poporul, a tras asupra lui, iar poporul a luat-o la fugă, fiecare a fugit încotro a putut.

La a 7-a nu știu răspunde.

Al zecelea martor, Bács Ilia [Baciu Ilie], cetățean liber din Hădăreni, de 50 de ani, unit, declară:

La 1-a. În zilele despre care am fost întrebat s-a adunat aci la Luna o parte numeroasă a poporului din împrejurimi, ca să împiedice conscripția tinerilor apți pentru armată.

La a 2-a. Nu știu nimic despre cele întâmplate aci [adică la Luna - n.ns.]; la noi la Hădăreni, conscripția s-a desfășurat în liniște.

La a 3-a nu știu nimic, nici la a 4-a și a 5-a.

La a 6-a. Eu am sosit aci singur marți, adică la 12 septembrie după-masa, chiar dacă armata a sosit în fața poporului adunat într-un număr mare de o mie, aliniat în fața satului. Pentru că Togyer [Toader], fiul lui Kis Von [Chiș Ion] și Pavel a Paraszkii [Pavel Ștefan al Paraschi], ambii din Chețani, prezentându-se la mine luni înainte de masă, mi-au spus să ies și să pornesc spre Luna, pentru că aceasta e porunca; am și pornit singur, și am sosit aci pe câmp, unde poporul stătea deja față-n față cu armata. Am văzut când capitanul cavaleriei și măria sa domnul Szilvási Miklós au discutat cu cei câțiva oameni ieșiți din rânduri, dar că ce au spus aceștia când s-au întors la popor nu am băgat de seamă; am auzit însă că poporul a spus că nu se predă. Ca urmare, soldații s-au apropiat încet de popor, care vuia și striga că nu se predă, învărtind furcile și îmblăciile. Apoi soldații au năvălit asupra poporului, au tras o dată și la aceasta poporul a fugit împrăștiindu-se.

La a 7-a nu știu nimic.

Al unsprezecelea martor, Cimbutzán Demián [Ciumbrudean Demian], cetățean liber din Hădăreni, de 41 de ani, unit, declară:

La 1-a. Ca poporul să se adune aci la Luna la data despre care am fost întrebat a dat prilej conscrierea tineretului.

La a 2-a și celelalte întrebări: Și eu am sosit aci cu ceilalți din Hădăreni la 11 a luni curente, luni noaptea, la instigarea lui Câmpian Ioan al Roșului din Gligorești, care spunând: "nu auziți clopotele trase într-o dungă?" a sculat Hădăreniul să vină aci și să împiedice soldații să intre în sat. Am sosit aci cu vreo

40 din Hădăreni, venind în urma noastră cei din Chețani, care au venit în număr de vreo 100. Sosind aici luni noaptea, ne-am așezat pe câmp în afara satului, spre Sâncrai. Pe a doua zi în zori, spre marți, au venit din mai multe localități vreo șase-șapte sute de oameni din Lunca, Gura Arieșului, Urca; și pe cei din Luna i-am văzut în număr mare; mulțimea de popor ieșise la tragerea neîncetată a clopotelor într-o dungă, îndemnați din turn cu amenințări. Înainte de masă a venit la noi singur un ofițer și a discutat cu poporul; a recomandat ca poporul să se împrăștie, să lase domni să intre să conscrie tinerii, la fel și armata și a promis, că poporul nu va avea de suferit. Dar Decsei Jancsi, judele din Lunca al contelui Kemény Samu a spus, și după el și poporul în ansamblu, că nu se vor preda. Ofițerul a vorbit în zadar, poporul a vuit, nu a dat deloc ascultare cuvintelor sale; și după ce a vorbit aproape două ceasuri fără efect, s-a întors la Sâncrai. Eu văzând că lucrurile nu se vor termina cu bine, am pornit imediat acasă. N-am văzut ce s-a întâmplat în continuare.

Cel de-al doisprezecelea martor, Barabanczán Jozziv [Bărbăntean Iosif], cetățean liber din Hădăreni, de 40 de ani, unit, declară:

La 1-a. Motivul adunării poporului a fost că cei din Luna nu au vrut să-și înscrie copiii pentru armată și nici nu i-au declarat.

La a 2-a nu pot declara nimic.

La a 3-a. Nu știu dacă de aci a fost numită vreo delegație. La noi la Hădăreni, a venit Câmpian Ioan al Roșului din Gligorești și a sculat poporul să vina aci la Luna și să se împotrivescă intrării armatei. Aceasta s-a petrecut luni 11 septembrie spre seară. Am venit aci spre miezul nopții vreo patruzeci.

La a 4-a. În zori spre marți am văzut, că aci au stat adunați laolaltă din mai multe localități vreo 600-700 de oameni. După un timp, l-am văzut pe Rad Mihăilă din această localitate apărând călare în fața poporului, a venit în viteză pe câmp, mai sus de sat, dinspre Călărași; tocmai atunci a venit la popor, din Sâncrai, căpitanul pedestrașilor. A spus multe poporului domnul căpitan și toa-te bune. A recomandat liniște și fiecare să meargă acasă, nu să forțeze lucrurile; iar poporul să lase armata să intre în sat. Discursul domnului căpitan a durat o oră bună și după cum am auzit de la oameni, a fost lăsat să plece; ei, nu se predau; ceea ce m-a făcut să cârtesc și am spus, că dacă a recomandat-o căpitanul, pacea trebuie acceptată. Oamenii mi-au răspuns că dacă conscripția tinerilor apți de armată a fost poruncită de majestatea sa Ferdinand, atunci se supun, dar altfel nu se predau.

La a 5-a nu știu nimic.

Nici la a 6-a nu știu nimic, pentru că văzând că armata se apropie de noi, am fugit și am trecut Arieșul.

Cel de-al treisprezecelea martor, Pantia Vaszi [Pantea Vasile], cetățean liber, din Chețani, de 40 de ani, unit, declară:

La 1-a. După cum am auzit, motivul adunării poporului a fost conscripția tinerilor.

La a 2-a nu știu nimic.

La a 3-a. Nu știu pentru ce localități au fost desemnate delegații, dar luna trecută după masă, decedatul Sorbán Vaszi [Șerban Vasile], care a căzut aci în luptă, a pornit pe stradă strigând: "hoții!" și a chemat poporul să vină aci; a spus

că alte sate au și pornit; să pornească și Chețanul și să nu lăsăm ca armata să intre în Luna.

La a 4-a. Au venit la Luna și din alte localități: de la Luncani, Hădăreni, Gligorești; de la noi, am recunoscut în mulțime și un om din Grindeni - dar nu-i știu numele -; nu pot aprecia numărul poporului adunat; au avut ca arme îmlăcie, furci băte și pietre de aruncat. Gruparea a fost condusă de luneni, dar nu știu numele nici unuia. Ne-am aliniat pe miriște în 12 luna curentă după masă, până atunci am fost pe lângă drumul țării, așteptând armata. Aceasta a și sosit în ziua amintită.

La a 5-a. Între armată și popor - aceștia stând față-n față - a fost o distanță de vreo 200 sau poate 300 de pași. În trei rânduri au fost tratative, dar n-am auzit ce au discutat împreună, că eu am stat la o parte, în margine. Știu că soldații au pornit spre noi, s-au oprit, au pornit din nou și s-au oprit din nou, iar poporul fără să se retragă câtuși de puțin, a stat laolaltă, până când puștile au început să răpăiască; atunci, a luat-o la fugă și a fugit care încotro, deși până la tragerea cu puștile fiecare chiar că a învățat ce avea în mână.

La a 7-a. Nu știu ce influență au avut asupra răzvrătirii cei din antistia de aci; la noi nu au amenințat pe nimeni, dar Șerban Vasile, care a fost împușcat, a strigat: că celui care nu va ieși, îi va incendia casa.

Al patrusprezecelea martor, Pantya Kosztáandin [Pantea Constantin], cetățean liber din Chețani, de vreo 45 de ani, unit, declară:

La 1-a. În târgul care a avut loc recent la Turda am auzit de la luneni, că locuitorii nu au lăsat să intre aci comisia pentru conscripția tinerilor apți de armată. În zilele despre care am fost întrebat oamenii s-au adunat aci din motivul că au vrut să oprească armata.

La a 2-a. Nu știu cine s-a opus ordonanțelor și nici dacă aci la Luna a instigat cineva. La Chețani a instigat și i-a amenințat pe toți, decedatul Șerban Vasile, că cel ce nu va ieși, îi va incendia casa, nu știu mai mult la această întrebare.

La a 3-a nu știu nimic.

La a 4-a. Acestei localități i-au venit în ajutor de la Luncani, Gligorești, Hădăreni. Am auzit că au fost și de la Gura Arieșului, cât și din Urca, dar pe aceștia nu-i cunosc. Au fost și de la Grindeni, i-am recunoscut că sunt din acel sat, dar nu le știu numele. Așa îmi aduc aminte că am văzut vreo 400-500. Numărul poporului adunat aci a fost mare, dar cât să fi fost, n-aș putea să-l apreciez. Fiecare a fost înarmat cu îmlăcie, furci, băte, pietre de aruncat; în privința pietrelor m-am și adresat la mai mulți și le-am spus că nu pot face mare treabă cu ele. De aci din Luna, oamenii au năvălit pe câmp cu cei din localitățile străine, la tragerea clopotelor într-o dungă. Nu știu cine a condus în mod special poporul; în grupare s-au evidențiat mai mulți luneni, ei au făcut gălăgie mai mare.

La a 5-a nu știu nimic.

La a 6-a. În după masa zilei de 12 luna curentă sosind armata s-a oprit față-n față cu poporul la o distanță mare. Atunci a ieșit din rând Szilvási Miklós și un domn căpitan. Din rândul poporului câțiva s-au dus la ei; au discutat și întorcându-se la noi ne-au spus că deja acuma soldații se întorc. Poporul a crezut aceasta, dar am văzut că soldații vin spre noi, s-au oprit din nou. Iar au avut loc

discuții între cei doi adversari; reprezentanții poporului și acum ne-au spus să nu ne fie frică și ne-au încurajat. Dar urmările au arătat că aceștia n-au spus adevărul, că în cele din urmă armata a tras și poporul s-a împrăștiat fugind.

La a 7-a nu știu nimic.

A continuat în locul sus-menționat, la Luna, în 17 septembrie 1848

Cel de-al cincisprezecelea martor, Dán Sándor din Luncani, bucătarul măriei sale domnului conte Kemény Joseff, de 28 de ani, romano-catolic, declară:

La 1-a nu pot declara nimic.

La a 2-a. La ultima parte a acestei întrebări și anume cu privire la instigare și amenințare pot mărturisi, că în ziua evenimentului, spre amiază Decsei Pista, din Luncani, mi-a strigat, că și eu sunt pușcaș, dar mă va învăța el, dacă nu mă duc la Luna, căci altfel când se întorc, nu va mai rămâne nimica din casa mea; acestea au fost auzite de Roch Ferentz, curelar, Lovász András, brutar. Eu m-am și speriat de amenințare și am și venit aci la Luna cu Roch Ferentz și Lovász András; am intrat la casa lui Lonai László. După un timp preoții români din localitate l-au trimis după noi pe Nyamtz Stefan [Neamțu Ștefan] din Luncani, ne-am dus toți trei la preotul cel bătrân, i-am găsit acolo și pe preotul român cel tânăr de aci, pe cel din Grindeni și pe cel din Turda, dar nu le știu numele. Preotul cel tânăr de aci ni s-a adresat nouă, ne-a imbiat cu mâncare și a spus: v-am chemat să vorbiți cu domnii ofițeri. Noi am răspuns că nu avem nici un motiv să vorbim cu domnii ofițeri, pentru că n-am venit pentru aceasta; de acolo, împreună cu cei patru preoți ne-am dus în mijlocul poporului. cei patru s-au dus în două direcții; nu i-am auzit și nu i-am văzut vorbind cu poporul.

Cu aceasta cu și Roch Ferentz am trecut în curtea Josika și până la sfârșit am privit de aci, până când evenimentul s-a sfârșit. Nu pot declara altceva.

Continuă mai departe la Luncani în curtea măriei sale domnului conte Kemény Sámuel la 18 septembrie 1848

Cel de-al șaisprezecelea martor, Roch Ferentz, curelarul din Luncani al măriei sale domnului conte Kemény Joseff, de 43 de ani, romano-catolic, declară:

La 1-a. La această întrebare nu pot declara nimic.

La a 2-a. Pot declara că, Decsei Pista din Luncani amenințând că celui care nu va ieși și nu se va duce la Luna, aceluia, când se întoarce acasă din Luna, îi vor strica tot ce are; sperându-mă de amenințările numitului, și eu am plecat la Luna cu Lovasz Antal, brutarul, și la Luna am intrat în casa lui Lonai László, de unde Neamțu Ștefan din Luncani ne-a chemat la preoții din Luna. Și ne-am dus la preotul cel bătrân și i-am găsit acolo pe preotul cel tânăr din Luna, precum și pe preoții români din Grindeni și Turda; dintre aceștia, preotul cel tânăr din Luna ne-a spus, ca noi să vorbim cu domnii ofițeri; dar noi n-am acceptat să vorbim, pentru că n-am avut nici un motiv; cu aceasta, împreună cu ei, ne-am dus spre popor și cei patru preoți au plecat în două direcții în mijlocul poporului, dar n-am auzit să fi vorbit ceva. Iar noi cu Lovasz Andras am intrat în curtea Josika și am privit de acolo până la sfârșitul evenimentului care s-a petrecut între popor și armată. Dar după ce am plecat cu bucătarul de la preot, unde am fost noi doi, am

ieșit pe câmp la locul numit "după Curte" din Luna, unde s-a adunat poporul, dar numai ca să ne dovedim prezența în fața celor din Luncani și să evităm urmările amenințărilor lor, pentru că noi n-am așteptat acolo soldații, ci înainte de sosirea lor am părăsit locul; odată am văzut că au apărut în mijlocul poporului și preotul cel bătrân și cel tânăr din Luna și cei din Grindeni și Turda. Cei patru au vorbit cu oamenii în patru părți; nu știu ce au vorbit preoții din Turda și Luna. Cel din Grindeni s-a adresat în auzul meu celor din Grindeni și i-a întrebat câți au venit, luându-i în seamă și oamenii declarând că sunt abia 16 sau 18; a socotit ca puțin acest număr, ce altceva a făcut, nu știu, pentru că eu l-am lăsat pe preot în mijlocul oamenilor. Când după masă, după ora două am venit acasă la Luncani prin Luna, l-am văzut pe preotul cel tânăr împreună cu cel din Grindeni trecând apa; atunci a mers cu ei și preoteasa cea tânără; au luat cu ei și pe copiii lor; preotul cel bătrân a coborât spre moară, pe preotul din Turda nu l-am văzut atunci.

Cel de-al șaptesprezecelea martor, Bálint Samu din Luncani, cetățean liber, de 31 de ani, reformat, declară la:

1-a. Motivul adunării poporului de la Luna a fost conscripția tinerilor.

La a 2-a. Nu știu altceva decât că Lovasz Martzi și Szinsserán Matye (Sângerean Matei) din această localitate au fost la Luna în 10 a lunii curente, au beut acolo venind acasă beți și după ce a sosit ziua evenimentului, de frică și eu am plecat la Luna. Unii oameni - mai ales din Luna, dar cine, nu-i pot numi - au spus că adunarea laolaltă s-a făcut din pricina lui Lovász Martzi și Sângerean Matei. La celelalte întâmplări nu pot mărturisi decât că la 12 a lunii curente a venit la popor la Luna un căpitan dinspre Sâncrai, care a fost om cinstit, a oferit pacea, a vorbit mult poporului, a spus numai lucruri bune, dar poporul nu le-a acceptat; cu aceasta după vreo oră s-a întors.

Cel de-al optsprezecelea martor, Sztántás Jákob [Stanciu Iacob] din Luncani, cetățean liber, de 45 de ani, declară:

La 1-a. Motivul răzvrătirii poporului a fost conscripția tinerilor.

La a 2-a. Aci începutul fierberii a fost insidios, cu atât mai puțin pot ști cine a fost care a instigat. Pe mine, ca jude sătesc, oamenii m-au ocolit și tragerea într-o dungă a clopotelor s-a făcut fără știrea mea; la ora când au plecat din sat aveam friguri, n-am putut face altceva, decât că am trimis vorbă, să nu alarmeze localitatea, dar fără efect. N-am observat nici faptul că cei de aici să fi ațâțat pe sătenii vecini; nu pot mărturisi altceva. Aci în localitate nici nu se poate da de urma instigării, căci dacă ar fi vreun instigator, despre acesta aș ști și eu și alții; de altfel, aci oamenii vorbesc în general că, Udrea Vasile, care a căzut la Luna, a făcut pe șeful în amăgirea poporului.

Continuă la Luncani în 19 septembrie 1848 în locul menționat mai sus

Cea de-a nouăsprezecea martoră, Száfra văduva lui Gabrilla Spalnacsán [Sofia lui Gavril Spălnăcan] din Gligorești, de 35 de ani, persoană liberă, declară în general la întrebări:

Eu pot mărturisi la toate întrebările doar că în ziua premergătoare evenimentului de la Luna, la Gligorești poporul a fost ridicat și chemat să meargă la Luna de către judele satului Cismaș Gligore; luând o prăjină el a mers pe străzi

și a strigat, că cel ce nu se ridică și nu merge la Luna, i se vor incedia casa și acareturile. Și decedatul meu soț a plecat la Luna, fiindu-i teamă de aceasta, deși ca soldat lăsat la vatră s-a justificat, că l-a servit deja pe rege, dar nici astfel neputând scăpa, s-a dus și a și căzut; iar eu am rămas cu șapte copii, dintre care cel mare e de 14 ani. Acest jude i-a mânat cu forța și pe cei doi servitori ai preotului, dar observând preotul acest lucru, a fugit după ei, a oprit poporul gata să pornească și zicând: "eu le dau de mâncare servitorilor mei", i-a scos din ceată și i-a dus acasă.

Cel de-al douăzecelea martor, Neamțu Ștefan din Luncani, jelerul domnișoarei baronese Bánfi Kata de vreo 36 de ani, unit, declară:

La 1-a. Motivul răzvrătirii poporului a fost faptul că nu au vrut să-i conscrie pe tineri pentru armată.

La a 2-a. La începutul treburilor nu am apărut în popor; odată am auzit că aci la Luncani clopotul a fost tras într-o dungă, și eu am ieșit pe stradă și am văzut poporul de aci adunat și în fierbere, strigând. A strigat fiecare om, că cel ce nu se va duce la Luna i se va incendia casa, va fi alungat din sat, nu va fi tolerat în viață. Nu știu și nici n-am auzit cine a fost inițiatorul ațâțării.

La a 3-a nu știu nimic.

La a 4-a. Am fost prezent și eu în 12 a lunii curente la Luna, am recunoscut din poporul îmbulzit acolo pe cei din Luna, Hădăreni, Gura Arieșului, Chețani, Grindeni și Gligorești, au fost înarmați cu furci, îmblăcie și bâte; ceata de popor, așa cum pot aprecia, era alcătuită din șase sute de capete; stăteau aliniați pe miriștea numită "după Curte" și au așteptat acolo armata.

La a 5-a. Nu știu cine a pus să fie scris protestul. Am văzut că după sosirea și oprirea armatei, căpitanul de călăreți și domnul Szilvási Miklós au ieșit călare în fața poporului; între comisarii poporului, am mers și eu în în-tâmpinarea lor. Fetița Sand din Luna i-a înmănat un înscris domnului căpitan; știu că aceasta i-a fost dat în mână de către Mokány Vaszi [Mocanu Vasile] din această localitate, căzut în luptă. Unde a pus dă fie scris nu știu, nici n-am auzit.

La a 6-a. Între armată și popor au fost discuții în trei sau patru rânduri. După ce armata s-a oprit prima dată în fața poporului la o distanță mai mare de două aruncături, după trecerea timpului a venit mai aproape, apoi s-a oprit din nou, Domnul căpitan și domnul Szilvási Miklós ne-au rugat să lăsăm armata să intre în Luna. În acest caz au promis că nimănui nu i se va întâmpla nimic, deși au ordin să conducă armata în Luna cu orice preț. Poporul nicidecum nu a fost de acord cu acestea, ba chiar pe noi, comisarii lui ne-a certat. Tocmelile au avut loc vreo oră bună; armata s-a apropiat încet de popor, dar s-a întâmplat că mai mulți din popor au aruncat cu pietre asupra soldaților; la aceasta s-a răspuns cu o împușcătură, urmată de altele mai multe, și poporul s-a împrăștiat fugind. Până la împușcătură, deci până în ultimul moment, poporul a rezistat și a strigat cu dârzenie că nu se va preda.

La a 7-a nu pot spune nimic sigur.

Cel de-al douăzecișunulea martor, Ocneanu Gheorghe, cetățean liber din Gura Arieșului, de 52 de ani, ortodox, declară în general:

Pot declara clar la întrebări, că poporul din Gura Arieșului a fost ațâțat la răscoală de doi frați tineri Popa Juon și Popa Vaszi. A fost amenințat de către aceștia că cel ce nu va ieși și nu se va duce la Luna, unde au plecat deja mai multe sate, o va păți rău. Dar acești tineri, după ce evenimentul de la Luna s-a terminat, au dispărut din sat și nimeni nu știe unde se află. Pe juzi nu-i pot învinui, pentru că aceștia nu s-au amestecat în răzvrătirea poporului. N-am văzut la noi ațâțători din sat străin, nici n-am auzit de ei.

Cel de-al douăzecișidoilea martor, Hoportyan Mihăilă [Hopârtean] cetățean liber din Gura Arieșului, de 37 de ani, ortodox, declară în general.

La Gura Arieșului au agitat poporul cu amenințări să meargă la Luna doi feciori tineri: Popa Vaszi și Popa Iuon. Dar s-a răspândit în sat vestea, că mai multe sate au pornit deja la Luna, satul s-a și iritat și vreo 30 au și pornit cu bâte și furci. În afară de acești doi tineri, care după eveniment au dispărut și nu se știe unde sunt, la noi nimeni nu a ațâțat la răscoală. Nu am observat nici străini să fi umblat în acest scop în satul nostru.

Cel de-al douăzecișitreilea martor, Pável Maftyé [Pavel Matei], cetățean liber din Gura Arieșului, de 35 de ani, ortodox, declară în general la întrebări.

Cei din Gura Arieșului, au fost agitați să meargă la Luna de către doi frați, feciori tineri: Popa Vaszile și Popa Iuon, care au răspândit vestea în localitatea noastră, că mai multe localități au pornit deja la Luna; poporul s-a și iritat și vreo 30 au pornit cu bâte și prăjini. În afară de acești doi tineri, la noi, nimeni nu a ațâțat la răzvrătire; acești doi tineri au dispărut din localitatea noastră încă după eveniment și nu se știe unde se află.

Cel de-al douăzecișipatrulea martor, Gornyyk Ilia [Gornic Ilia] de 35 de ani, gornicul din Urca al măriei sale domnului conte Kemény Jóseff, declară.

la 1-a. Nu știu ce motiv a dat prilej la adunarea poporului la Luna; am auzit că au vrut să împiedice conscrierea tinerilor. În continuare pot declara următoarele la celelalte întrebări puse în fața noastră.

Eu și mai mulți, fiind afară la munca câmpului, am auzit că la Luna se trag clopotele într-o dungă, ne-am îmbulzit pe creasta dealului cu vii aflat deasupra văii Arieșului, să privim de acolo la Luna, să vedem ce poate fi acolo. Și ne-am adunat acolo în număr de vreo 20. Nu mult după aceasta a sosit la noi un om din Luna, (dar nu-l pot numi) împreună cu Măjer Vaszilika [Maier Vasile] și au spus: "veniți cu noi cu toții; împotriva noastră e o mare silnicie; a trimis vorbă judele și satul întreg, să veniți în ajutor; dacă vi se întâmplă vreun rău, răspundem noi și juzii". Ne-am exprimat că noi nu mergem, dar dintre noi, unii tineri neastâmpărați au pornit; cei ce am rămas în urmă ne-am luat după ei să-i întorcem, dar n-am reușit să facem acest lucru; astfel am venit la Luna în mijlocul poporului adunat la capătul de sus al satului, unde au fost adunați deja vreo mie de oameni prevăzuți cu imblăcie, bâte. Și aci i-am silit pe cei tineri neastâmpărați să se întorcă acasă; dar Boar Togyer [Boar Toader], judele sătesc din Luna și alți săteni, pe care nu-i pot numi, nu ne-au permis întoarcerea. Iar eu văzând deodată că armata vine spre noi, m-am adresat celor din Urca, să mergem acasă; atunci însă nu am mers, ci numai după ce armata s-a apropiat deja foarte mult de noi; atunci eu și mai mulți am fugit.

Cel de-al douăzecișicincelea martor, Popa Iuon de 29 de ani, servitorul din Urca al mărici sale domnului conte Kemény Jóseff, unit, declară.

La 1-a. Au vrut să împiedice conscrierea tinerilor și din aceasta s-a produs.

La a 2-a. Eu împreună cu mai mulți am fost afară pe câmp să lucrăm; am auzit clopotele din Luna trase într-o dungă; și imediat eu am mers după ceilalți, pe creasta dealului, deasupra viilor aflate deasupra văii Arieșului, să ne uităm spre Luna, să vedem ce se întâmplă acolo? Atunci erau sosiți deja între oamenii adunați, înaintea venirii mele, doi oameni din Luna, dintre care pe unul, și anume pe Maier Vasile îl cunosc; numele celuilalt nu-l știu și ni s-au adresat, spunându-ne: "veniți la noi în ajutor, pentru că la noi vor să comită o mare silnicie, aseară au venit soldați asupra noastră - pe aceia i-am alungat - acum deja vin mai mulți la noi și să veniți să ne fiți în ajutor". Noi câțiva, vreo 20, pornind în vale de pe creasta dealului, am venit printre vii în mijlocul poporului adunat. După puțin timp am văzut sosind armata în număr mare și ne-am speriat și noi din Urca ieșind după cum am putut din mijlocul mulțimii, am fugit.

Cel de-al douăzecișisaselea martor, Kamarasán Alexa. [Cămărășan], de 24 de ani, fiul neînsurat al lui Cămărășan, cetățean liber din Urca, unit, declară.

La 1-a. Am auzit că au vrut să împiedice conscrierea tinerilor.

La a 2-a și alte întrebări. Răspândindu-se în satul nostru vestea că luni s-a dus armata asupra Lunei și a fost alungată de către cei din Luna, motiv pentru care ar veni asupra lor cu mai multă armată; se pregătesc să împiedice aceasta. Ca să văd ce se întâmplă, am ieșit și eu pe creasta dealului care se ridică deasupra văii Arieșului, unde am găsit deja adunați mai mulți oameni din Urca; între aceștia au fost doi oameni din Lunca; pe unul îl cheamă Maier Vasile, pe celălalt nu-l cunosc; ne-au chemat, la ei fiind necaz mare, să mergem în ajutorul lor; prima dată noi am ezitat și n-am avut chef să coborâm, dar vreo 20 am coborât între vii, am venit la capătul de sus al satului în mijlocul poporului adunat; de acolo, în curând, văzând că sosește armata - întrucât a fost în număr mare - sperându-ne de aceasta, am părăsit poporul adunat, am fugit.

A continuat la Luna la 19 septembrie 1848 în locul sus-menționat

Cel de-al douăzecișisaptelea martor, Pop Petre, de 36 de ani, hurubașul din Urca al mărici sale domnului conte Kemény Jóseff, declară la întrebări.

La întrebările care au fost citate în fața mea, eu pot declara în general, că la începutul acestei luni curente pe mine împreună cu Szakáts Juon [Socaci Ioan], tot din Urca, comunitatea sâtească ne-a trimis în deputăție la Blaj la domnul canonic reverendul Ratz Lászlo [Raț Vasile], ca să aflăm cu ce fel de supunere suntem datori în privința conscripției tinerilor. Noi am și pornit la Blaj, pe drum, la vama seacă ne-a ajuns Hertzegán [Hațegan] altfel Mocanu Vasile din Luncani, iar în Blaj, Marsinán Juon [Mărginean Ioan] din Luna ca delegați ai satelor lor. Ne-am dus patru împreună la domnul canonic Raț Vasile; expunând verbal motivul delegării noastre, pe noi ne-a dojenit; ne-a dat în mână un înscris și ne-a îndrumat să ne întoarcem. Deoarece înscrisul pe care ni l-a dat în mână și, pe care ni l-a citit însuși domnul Raț Vasile, nu a plăcut numiților delegați din Luna și Luncani, aceștia au hotărât, ca să se ducă la Sibiu să ceară sfat mai bun. Socaci Ioan a venit acasă la Urca să înștiințeze satul despre supunerea recomandată de domnul

canonic Raț, iar eu împreună cu deputăția din Lunca și Luna am pornit în seara zilei de 8 septembrie din Blaj și ne-am dus la Sibiu, să cerem dispoziții mai ample. Sosind până la Mândra, ne-am întâlnit față în față cu Bánfa Todor [Bamfi] și Surs Nyikulái [Giurgiu Nicolae] din Chețani, care, după cum au declarat, au fost la Sibiu trimiși de satul lor; stând de vorbă cu ei au declarat că au fost la generalul comandant și la vicarul episcopului ortodox și n-are rost ca noi să ne mai ostenim în continuare, că în ambele părți au fost sfătuiți la fel cu ce i-a sfătuit deja domnul Raț Vasile la Blaj. Cu aceasta noi ne-am și întors. În seara zilei de 12 septembrie eu am sosit la Urca, cei din Chețani, despărțindu-se de mine și de delegatul din Lunca, nu știu când au ajuns acasă; iar delegatul din Lunca, Hațegan sau Mocanu Vasile, a venit imediat din Lunca aci la Luna în mijlocul poporului adunat, a și căzut. Pentru plecarea noastră la Blaj eu și tovarășul meu Socaci Ioan am fost solicitați de Mehesán Alexa [Miheșan], Bozdog Ștefan, Rusz Györgye [Rus Gheorghe], Avraham Györgye [Avram Gheorghe], Bozdog Gabrilla [Bozdoc Gavrilă], Rusz Gligor [Rus Gligor] junior. Ei au propus să ne ducem la Blaj contra plată; ne-am dus la adunarea satului și satul ne-a determinat; eu m-am angajat pentru tăierea a două părți de trestie, tovarășul meu pentru plata a 3 florini.

Continuă la 20 septembrie tot la Luna

Martorii ai douăzecișioptulea, Bámfi și Giurgiu Nicolae din Chețani.

Fiind înfățișați și interogați, că ei, de către cine, cu ce instrucțiuni au fost trimiși la Blaj sau Sibiu înainte de evenimentele din Luna și în cele două orașe la cine au fost, de acolo ce mesaje sau răspuns au adus, au declarat următoarele:

Pe noi ne-au trimis direct la Sibiu acei locuitori din Chețani care au copii apți pentru armată, și anume: Paja Prekup [Puia Precup], Pantya Vaszilika [Pantea Vasilică], Roman Pasc, Ocneanu Mihăilă, Mehesán Juon [Miheșan Ioan], Deteșán Vontz [Deteșan Ionuț], Kis Juon [Chiș Ioan] Kebagyan Juon [Găbudean Ioan], Mehesán Pavél [Miheșan Pavel], Majer Nyikulai [Maier Nicolae], Popa Ștefan, Puják Vaszilie [Puiac Vasile]. Ne-au trimis ca să aflăm de la excelența sa domnul general comandant și vicarul domnului episcop Șaguna Andrei dacă să-și prezinte copii în fața comitetului de conscripție și dacă sunt datori cu aceasta. Am plecat vineri a fost săptămâna, adică în a 8-a lunii curente dimineața, am ajuns sâmbăta seara. Deși la excelența sa domnul general comandant nu ne-am dus, dar l-am căutat duminică înainte de masă pe domnul Fule Mojzes [Fulea Moise], vicarul episcopului. Vorbind cu acest domn reverend și exprimându-i motivul venirii noastre, pe noi ne-a trimis înapoi cu indicația, ca să spunem tuturor, ca fiecare să se supună și tații să-și prezinte copiii pentru conscripție, pentru că aceasta este porunca majestății sale; și ne-a dat în mână sub sigiliu această scrisoare adresată preoților din Chețani, pe care noi aci o predăm comisiei. Cu această scrisoare pornind duminică spre seară din Sibiu, la Mândra ne-am întâlnit cu delegații din Urca, Lunca și Luna și spunându-le că n-au de ce să mai meargă la Sibiu, au venit înapoi cu noi până la Târnava Mică și de acolo ne-am despărțit. Noi am sosit la Chețani în 13 septembrie dimineața, după ce evenimentul de la Luna s-a terminat deja. Am predat scrisoarea ambilor preoți din Chețani. După ce au citit-o, ne-au restituit-o cu indicația, ca atunci când comisia de conscripție vine în satul nostru, să i-o dăm în mână.

Urmează confruntările cu cei menționați de către cei înfățișați și interogați, la 17 septembrie 1848, la Luna

Al 3-lea martor Giurgiu Gheorghe, al 4-lea martor Fetiță Sand, al 5-lea martor Ilia Petre îi spun în față la Armanka că pe stradă a strigat poporului sătesc în curtea preotului, ca să nu stea la conscripția tinerilor. Armanka neagă.

Al patrulea martor Fetița Sand fiind confruntat cu Hada Nuț, la a 2-a întrebare, potrivit căreia Rusu Ioan, zis Suci ar fi fost trimis la Blaj, Hada Nuț recunoaște această afirmație ca fiind a sa și susține că el a auzit aceasta de la Boăr Kosztándin [Boar Constantin] care după eveniment a dispărut de la Luna și nu se știe unde se află.

Fiind înfățișat Rusu Ioan, zis Suci și fiind întrebat dacă a fost la Blaj, susține că nu a fost, nici n-a fost trimis de nimeni, nici nu știa pe unde e acest oraș; șapte martori declară pentru el că în mod sigur nu a fost.

Fetița Sand fiind confruntat cu al optuea martor: Tulai Nuț, despre care a declarat la a 4-a întrebare, că acest al optulea martor a fost încurajat să n-aibă teamă, martorul își modifică declarația cum că nu a declarat să n-aibă teamă.

Continuă la 18 septembrie la Luncani

Fiind înfățișat cel de-al 9-lea martor, Decean Pavel ca urmare a declarației sale făcute la a 3-a întrebare, cum că preotul din Gligorești Vits Lászlo [Viț Vasile] ar fi trimis vorbă prin Câmpian Ioan al Roșului, că cei din Hădăreni să se pregătească, fiind citată declarația în fața sa în prezența preotului, preotul afirmă că nu i-a încredințat lui Câmpian Ioan al Roșului nici cel mai mic lucru; și acesta afirmă și îi spune martorului în față, că el n-a spus nici un cuvânt despre preot și cu atât mai puțin despre pretinsul mesaj. Martorul atestându-și cu acest prilej declarația, se referă la cei din Hădăreni, dar Câmpian Ioan al Roșului spune: că atunci când a sosit la Hădăreni, ducând cu el scrisoarea protopopului care i-a fost predată de judele sătesc, oamenii l-au înconjurat imediat pentru că s-au îmbulzit acolo și l-au întrebat despre motivul tragerii clopotului într-o dungă; el a răspuns doar la întrebarea aceea, n-a spus altceva, nici n-a putut spune, pentru că nici judele sătesc, cu atât mai puțin preotul, nu l-au însărcinat; nici n-a vorbit cu preotul la plecare.

Fiind înfățișat și Păcurar Ioan și fiind întrebat care a fost motivul că el a fost la Hădăreni împreună cu Câmpian Ioan al Roșului, răspunde: că acesta, după cum se poate vedea, și în prezent fiind bolnăvicios, slab, judele sătesc l-a trimis pe el în urma acestuia cu indicația să preia de la el scrisoarea și să-l trimită înapoi din drum. L-a și ajuns nu prea departe de sat, a cerut scrisoarea, dar neprimind-o, s-a dus cu acesta până la marginea satului și l-a însoțit, fiind om bolnăvicios. La marginea Hădărenilor s-a oprit și s-a uitat până când Câmpian Ioan al Roșului a predat circulara pe stradă mării sale domnului Szilvási Miklós și cu aceasta s-a întors, fără să fi vorbit cu cineva. Și Câmpian fiind întrebat de ce nu a predat scrisoarea lui Păcurar Ioan, răspunde că, tatăl său locuiește la Hădăreni și a dorit să-l vadă pe acesta.

Se confruntă Decsei Jancsi din Luncani cu cel de-al nouălea martor: Decean Pavel din Hădăreni în legătură cu întrebarea a 3-a pe motivul că în 12 a lunii curente, atunci când căpitanul Adler a propus poporului liniște, din partea

poporului, a vorbit Decsei Jancsi, cum că poporul în nici un caz nu se va predea. Negând această afirmație spune: că sosind domnul căpitan în fața lui a zis, că deoarece el nu știa bine românește, să se prezinte cineva care știe bine ungurește și românește și să-i tâlmăcească spusele. În acest scop pe mine m-a chemat în fața domnului căpitan un român din Luna, care îi este cunoscut. Am tâlmăcit domnului căpitan răspunsul poporului și în cele din urmă am spus și aceea că poporul nu vrea să se predea, ceea ce martorul prezent, neînțelegând bine, mă învinuiește. Martorul fiind întrebat recunoaște că Decsei Jancsi a tâlmăcit între părți precum și faptul că el nu înțelege ungurește. Din acest motiv nu dă crezare acuzațiilor lui.

Este confruntat cu cel de-al 12-lea martor: Rad Mihăilă din Luna cu Barabăntean Iosif, ca urmare a declarației făcută la întrebarea a 4-a, potrivit căreia a fost denunțat, că a fost văzut venind călare la popor din direcția de mai sus de Călărași.

Acuzatul Rad Mihăilă fiind interogat și dovedind cu numeroși locuitori din Luna, cum că el a vrut să ducă iapa lui de călărit în herghelie, a crezut că aceasta paște în partea dinspre Călărași a hotarului și din acest motiv s-a dus spre Călărași; negăsind în acea parte a hotarului, s-a dus spre berc. Când a ajuns la popor, care i-a stat în cale, sosind atunci domnul căpitan, a descălecat de pe iapă spre a trata cu cei din popor, a ascultat tratativele și cu aceasta s-a dus mai departe.

Continuă la 19 septembrie 1848 la Luncani

Este confruntat preotul Alexandru din Grindeni cu Roch Ferentz cel de-al 16-lea martor, în urma declarației acestuia, că preotul mergând în mijlocul poporului a vorbit cu cei din Grindeni, s-a interesat de numărul acestora, ceea ce Roch Ferentz spunându-i în față, numitul preot neagă că ar fi văzut în rândul poporului oameni din Grindeni. N-ar avea motiv să nege, dacă ar fi văzut, deoarece, așa cum a mărturisit de bună voie la interogatoriul său din 14 luna curentă că împreună cu preoții din Luna s-a dus la popor și pe conștiința sa, afirmă că, a avut intenții bune și nu rele - ar fi mărturisit și faptul că ar fi vorbit cu cei din Grindeni.

Continuă la Luna în 20 septembrie 1848

Fiind înfățișați Crișan Simion, Brad Jov, Bucur Tanasie, Rusu Vasile, Sorban Gligor [Șerban Gligor], Boldor Toma, Rusu Gheorghe și Ciungan Tanasie din Grindeni și fiind confrunțați cu Dan Sandor, cel de-al 15-lea și Roch Ferentz, cel de-al 16-lea martor, în urma declarației că în rândul poporului ar fi fost văzuți mai mulți oameni din Grindeni, ba chiar despre aceștia preotul din Grindeni a și cerut socoteală; acești doi martori fiind confrunțați cu cei susmenționați din Grindeni, îi spun lui Rusu Gheorghe că pe el l-au văzut pe locul evenimentului în mijlocul poporului, și în afară de el nu cunosc alți oameni din Grindeni; singur Roch Ferentz susține că l-a văzut vorbind cu acesta [Rusu Gheorghe] pe preotul din Grindeni de mai multe ori menționat.

Rusu Gheorghe neagă atât faptul că ar fi fost în rând, în mijlocul poporului, cât și faptul că preotul ar fi vorbit cu el.

Fiind interogat și Ciungan Tanasie, declară că nu l-a văzut pe preot în mijlocul poporului, deși el a fost acolo de față, cu atât mai puțin dacă a vorbit sau nu cu Rusu Gheorghe, nici cu oamenii mai sus menționați nu a putut vorbi, pentru că el nu i-a văzut pe aceștia.

Fiind înfățișat cu acest prilej comisiei preotul unit din Luna, Lonai Miklós [Luneanu Nicolae] și ajutorul acestuia Coltor Iosif, în urma acelei afirmații a lui Roch Ferentz, că înainte de eveniment i-a văzut printre popor și pe acești domni reverenți și a auzit pe Coltor Iosif vorbind cu poporul, care instruind poporul a dispus să fie liniște și să lase soldații să intre; ce a făcut preotul bătrân nu știe.

Au fost înfățișat Maier Vasile și Cămărășan Dănilă din Luna, pe care cu prilejul depoziției lor, martorii 24, 25 și 26 nu i-au putut numi, și fiind înștiințați că se afirmă despre ei de către acești martori din Urca, că ei ar fi chemat aci pe cei din Urca în numele judeului sătesc de la Luna, Boar Toader. Nu judele i-a trimis ci Giurgiu Blag, care a căzut în ziua evenimentului.

A fost înfățișată Todossia Barta, în urma declarației făcute la întrebarea a 2-a de către martorul al 3-lea Giurgiu Gheorghe, potrivit căreia această femeie ar fi determinat poporul adunat în fața comisiei pentru conscripție, să se imprăștie.

Nu neagă faptul că ea ar fi strigat ca poporul să nu-i conscrie pe tineri, și motivează fapta prin aceea că și alții au strigat de astea în sat și pe ea a dus-o mintea rea să strige și ea.

Todora văduva lui Grof Matye dispărând de aci după evenimente, nu a putut fi confruntată.

Décsei Jancsi care potrivit martorului al 11-lea a fost denunțat și acuzat de ațâțarea poporului, contra acestei acuzări referindu-se la domnul căpitan Adler, nu a putut fi confruntat cu domnul căpitan, pentru că în ziua de ieri, când comisia a venit aci la Luna, domnul căpitan a plecat deja spre Cluj în urma unui ordin urgent.

Că această investigație și confruntare a fost efectuată în cele de mai sus, despre aceasta dăm prezenta lucrare, sub semnătura noastră proprie la Luna, 20 septembrie 1848^{*}.

Gálffi Jozsef

Ajtani Joseff

*Lazăr Gheorghe viceprotopop unit,
toți trei comisari anchetatori.*

*Comitatul Turda, prezidiale, nr. 1031/1848, filele 21-44 B.

1848 septembrie 20, Luna și Luncani

Protocolul comisiei de investigație despre ascultările și confruntările executate la Luna și Luncani în zilele de 16-20 septembrie 1848.

În urma declarației contelui Kemény Jóseff, dată comisiei de investigare, comisia și-a continuat activitatea a doua zi la Luncani, în curtea contelui Ke-mény Sámuel și i-a ascultat pe următorii:

1. Sângerean Matei, hangiul din Luncani al contelui Kemény Jóseff de 45 de ani, unit.

Contele Kemény l-a trimis la judele sătesc; pe acesta din urmă, l-a găsit în fața casei lui Latzko Silip, unde au fost adunați vreo 15 localnici, pe care judele i-a înștiințat că a doua zi va veni o comisie pentru conscripția recruților. Judele i-a așteptat acolo și pe ceilalți locuitori. Preotul român din localitate, Lazar Todor, a fost deja acolo și în auzul lui Sângerean le-a spus celor prezenți: "nu vă prezentați la conscripție, vă poruncesc eu", ceea ce a repetat de trei ori și a mai spus că această conscripție nu s-a făcut din porunca majestății sale, ci numai dintr-a domnilor. Dacă judele îi forțează, să-i dea în cap. Cele spuse de preot au fost auzite de judele sătesc Stanciu Iacob, Mis Györgyi, Muntean Vasile, Mesaroș Gheorghe, Popa Ștefan.

Înainte de evenimentele de la Luna judele sătesc din Luncani împreună cu jurații săi i-au spus să-și trimită băiatul în ajutorul lunenilor, că de nu, dacă poporul adunat la Luna se întoarce victorios, îi vor prăda tot ce are. În legătură cu matricola, nu pe el, ci pe Tămaș Juon l-a învățat preotul, ca să-i smulgă din mână matricola.

2. Bosan Juon [Bojan Ioan], de 43 de ani, servitorul din Luncani al contelui Kemény Sámuel.

Atunci când la casa lui Latzko Silip, judele sătesc i-a anunțat pe săteni despre sosirea comisiei, a sosit între oameni preotul unit din Luncani Lazar Todor, care auzind cele spuse de judele sătesc a zis: "Nu există vicecomite, nu există jude al nobililor! acum poruncesc eu. Spune comisiei de conscriere că eu nu-i las". "Nu mergeți la comisie, comisia să vină la casa judeului".

Când în seara zilei de 11, evenimentele din Luna i-au pus în mișcare pe localnici, decedatul Udrea Vasile urgentând pe strigătoru satului [În original: fertyeus - fertăuș, fertiuș], Popa Ștefan să adune oamenii, aceasta i-a spus că va fi greu să-i adune fără clopot. Atunci criznicul Purkar Juvon [Porcar Ioan] s-a dus la preot să-i ceară cheia bisericii. Nu i-a dat cheia, spunând că unui singur om nu-i dă, dar dacă vor fi mai mulți le va da. Bojan Ioan a înștiințat oamenii despre această declarație și atunci a intrat în casa preotului cu Mis Györgyi, Tămaș Juvon, Berar Juvon și Popa Ștefan. Au cerut cheia de la preot, care le-a răspuns că nu le dă cu propria lui mână, ca nu cumva a doua zi să fie pus sub acuzare, dar arătând spre grindă unde era cheia, a spus: "e acolo, cui îi place, s-o ia". Atunci Bojan a luat cheia de pe grindă, a depus-o pe masa preotului, de unde a luat-o Popa Ștefan și a dat-o criznicului Porcar Ioan, spunând: "na cheia, trage clopotul într-o dungă".

Continuă la 18 septembrie

3. Tamas Juvon [Tămaș Ioan], cetățean liber din Lunca, de 32 de ani, unit.

Când la 6 septembrie a sosit comisia pentru conscrierea tinerilor, comisia l-a chemat pe preot în fața sa. Preotul a venit pe stradă și a adus cu el matricola, ținând-o cu mâinile la spate. Atunci Mistár Vaszi [Nistor Vasile], care a dispărut după evenimentele din Luna a întors mâna după matricolă, s-o smulgă din mâna preotului, dar atunci preotul nu l-a lăsat. Tămas l-a întrebat pe preot, de ce vreau oamenii să ia matricola. Acesta i-a răspuns, că de aceea, ca să nu poată fi conscriși tinerii. I-a spus, că atunci de ce nu le dă matricola. Atunci ținând-o în mână la spate a răspuns: "e aci, o vedeți la spate", în urma acestor cuvinte Nistor Vasile, a și luat matricola și i-a predat-o lui Porcar Ioan. Preotul s-a dus în fața comisiei, căreia i-a raportat cele întâmplate. Cele relatate au fost văzute de mai mulți oameni, între care și judele sătesc Stanciu Iacob.

4. Dăcei Jancsi, judele domenal al contelui Kemény Samuél, de 33 de ani, reformat.

A auzit de la Udrea Vasile din Lunca, care a căzut la Luna și de la Popa Ștefan din această localitate că Mocanu Vasile care a căzut la Luna și Nistor Vasile, care a dispărut după evenimente, în ziua de 8 septembrie au plecat la Sibiu și s-au întors în 12 septembrie, nu știe dacă au fost la Orlat, nici dacă au adus asigurări din Sibiu. Mocanu Vasile și Nistor Vasile, nu l-au învățat la nici un rău.

5. Popa Ștefan din Lunca, de 45 de ani, unit.

Recunoaște că i-a spus lui Dăcei Jancsi că decedatul Mocanu Vasile a fost la Sibiu, dar nu știe cu ce indicații a plecat și ce a rezolvat acolo. Dar în după amiaza zilei, când s-a produs evenimentul la Luna, l-a auzit pe Mocanu că i-a încurajat pe oameni să rămână pe locurile ocupate și bătându-și pieptul a spus: "eu știu ce am adus, nu vă mișcați". Iar Nistor Vasile nu a fost împreună cu Mocan. El [martorul], într-adevăr a fost la Blaj, pentru că are neamuri acolo, nimeni nu l-a obligat să meargă. Nu a adus de acolo nici un mesaj. Recunoaște că în zilele evenimentelor el i-a adunat pe cei din Lunca prin strigare, dar a făcut aceasta fiindcă era de datoria lui, fiind strigătorul [vestitorul] angajat al satului. A fost obligat să strige poporul de către decedatul Udrea Vasile, acesta afirmând că așa a hotărât satul.

6. Kováts Pisti, Rupa Samu, Lacatos Samu, țigani din Lunca ai contelui Kemény Jóseff și gornicul bercului Mocan Ioan.

Nenumărați oameni din Lunca au strigat în sat că toți să se ducă la Luna, căci cel ce nu se va duce, îi va fi devastată casa, dar ei nu știu cine a fost inițiatorul. În drum spre Luna pe ei i-a întors contele Kemény Jóseff. Atunci au auzit că pe servitorul contelui l-a înjurat Tămaș Ioan. N-au auzit că Udrea Vasile și Szabados Miklós [Săbăduș Nicolae] să-l fi înjurat pe conte. În legătură cu evenimentele n-au dus scrisori din sat în sat, înainte de evenimente au dus însă bilete oficiale din partea judeului nobililor la Hădăreni, Grindeni, Luna, Chețani, și despre aceste împovărări din partea comitatului s-au și plâns contelui.

7. Roch Ferentz, curelarul de curte al contelui Kemény Jóseff, de 43 de ani, romano-catolic.

În ziua de 12 septembrie, Décsei Pista și decedatul Udrea Vasile, care a căzut la Luna, au strigat în fața curții contelui ca toți oamenii să se ducă să dea ajutor lunenilor, căci cine nu se va duce, îi vor incendia casa. Decsei Pista a spus că și pe conte îl trag afară din curtea sa, dacă nu-și va lăsa servitorii să plece la Luna.

8. Lóvasz András, brutarul din Luncani al contelui Kemény de 38 de ani, reformat.

Declară la fel ca și Roch Ferentz (nr.7), cele spuse sunt confirmate și de țiganul Kováts Pisti.

9. Lóvasz Ferentz, de vreo 25 de ani, reformat și Dan Simion de 55 de ani, unit, ambii servitori din Luncani ai contelui Kemény Jóseff.

În seara zilei de 11 septembrie contele Kemény întorcându-se din Sâncrai, la capătul satului Luna a vorbit cu oamenii adunați acolo și i-a sfătuit să se supună. Unii din popor au strigat: "minte mânia sa, pentru că ține cu mobilimea". Mergând mai departe în mijlocul satului Luna s-a întâlnit cu cei din Luncani, sfătuindu-i și pe aceștia să se întoarcă. Atunci Săbăduș Nicolae, care acum e rănit, a strigat: "Futu-i dumnezeul domnilor, contele nu umblă să ne scape, împăratul ne lasă în pace, dar domnii nu ne dau pace". Udrea Vasile, care a căzut la Luna s-a adresat poporului, cerându-i să meargă la Luna deoarece contele nu vorbește adevărul.

10. Lazăr Todor, preotul unit din Luncani fiind confruntat cu Sângerean Matei, Bojan Ioan, jude sătesc, Stanciu Iacob, Mis György, Muntean Vasile, Mesaroș Gheorghe, Popa Ștefan în legătură cu cele spuse de el, anume că cei din Luncani să nu se prezinte la conscripție, poruncind totodată acest lucru; preotul modifică cele afirmate de martori, că el într-adevăr a spus ca tații să nu se ducă, dar aceasta nu s-a referit la faptul că să nu se prezinte la conscripție, ci fiind deja seara când oamenii au fost convocați, el a înțeles că conscripția va avea loc altă dată, și anume, a doua zi.

Martorii îi spun în față cele afirmate, dar Mesaroș Gheorghe și Muntean Vasile, declară că n-au auzit direct de la preot cele spuse de el, ci de la judele sătesc Stanciu Iacob.

Preotul neagă că ar fi spus că executarea conscripției nu s-ar face din porunca majestății sale, ci numai dintr-a domnilor; Sângerean Matei, judele sătesc Stanciu Iacob, Bojan Ioan îi spun în față.

În legătură cu faptul că ar fi spus să-i dea judelei sătesc în cap, recunoaște că ar fi spus, că dacă judele sătesc i-ar obliga pe oameni să meargă noaptea, să-l bată pe acesta, dar nu să-i dea în cap. Szintserán Iakob [Sângerean Iacob] și Bojan Ioan îi spun în față cele afirmate.

Preotul neagă că ar fi spus că nu există vicecomite și jude al nobililor. N-a putut spune acest lucru, dat fiind că judele sătesc a anunțat sosirea oficialilor din Turda și i-a amintit pe vicecomite și judele nobililor. Modifică afirmația că ar fi spus că comisia să se ducă la judele sătesc, în sensul, că ar fi spus, că dacă comisia are de lucru cu judele sătesc, să se ducă la acesta. Bojan Ioan și Popa Ștefan îi spun în față cele afirmate despre vicecomite și judele nobililor, iar Bojan susține că ar fi spus, ca comisia să se ducă la casa judelei sătesc.

Preotul a fost confruntat cu Popa Ștefan, Mis György, Tămaș Juvon, Barar Juon și crâznicul Porcar Ioan în legătură cu predarea cheii bisericii. Preotul susține că la luarea cheii nici n-ar fi fost în casă.

Îi spun în față că atunci când au sosit era afară în curte și cerând de la el cheia, a spus că aceasta e pe grindă, s-o ia.

Crâznicul Porcar Ioan declară că el a fost prima dată trimis să ceară cheia și atunci preotul a refuzat acest lucru, spunând că nu vrea să-și cauzeze rău nici lui însuși și nici satului.

Deoarece Bojan Ioan a declarat că atunci când s-au dus după cheie l-au găsit pe preot în casă, iar acum atât el cât și ceilalți martori au declarat că atunci când au fost după cheie preotul era în curte, Bojan explică această contradicție prin faptul că el și în ziua precedentă a spus că preotul a fost în curte și poate că această afirmație să a fost trecută cu vederea de către comisie.

În legătură cu cele declarate de Tămaș Ioan în privința matricolei, martorii prezenți nu-i confirmă mărturia, doar Stanciu Iacob declară că Nistor Vasile, care a dispărut, a vrut să-i ia matricola, dar preotul nu l-a lăsat, dar a doua oară într-adevăr i-a smuls matricola din mână.

Boar Constantin declară în legătură cu țuica transportată în ziua de 12 septembrie din porunca judelei sătesc din Luna, Boar Todor și a altor oameni: a dus-o împreună cu Giurgiu Blag care a căzut la Luna, într-un butoiș de zece cupe de țuică. Această țuică a fost distribuită de însuși judele sătesc sătenilor din împrejurimi împreună cu Ilia Petru, Fetiță Vasilică, Cămărășan și Giurgiu Gheorghe. Nu a văzut femei sau alți bărbați să care țuică de la preot. Țuica a fost măsurată de preoteasă, preotul nefiind acasă.

Continuă la 20 septembrie la Luna

Fiind confrunțați Boar Constantin cu judele sătesc din Luna, Boar Todor, acesta din urmă, declară că sătenii din jur cerându-i de urgență țuică și fiindcă la Luna nu se mai putea găsi, Giurgiu Blag, care a căzut, în calitate de jurat s-a amestecat în această treabă, spunând ca are bani adunați din sat și cu aceștia va aduce țuică. Judele sătesc a declarat că nu este de acord, dar Giurgiu i-a dat bani lui Boar Constantin, care a adus țuică din Luncani. Este adevărat că a distribuit țuica cu alți oameni, pentru că așa au cerut oamenii.

Boar Constantin îi spune în față că judele sătesc l-a obligat să aducă țuica.

Dat la Luncani și Luna, la 20 septembrie 1848

Original, l. maghiară

Comitatul Turda, prezidiale 1031/1848, filele 10-20 C

1848 septembrie 16, Luncani

Declarația contelui Kemény Jóseff.

În ziua de 11 septembrie i s-au înfățișat în numele satului, Udrea Vasile, Németh András, Lovász Márton, Sângerean Matei și Szakács Tyifor [Socaci Chifor], care i s-au plâns că le este teamă că armata va veni asupra lor și le va duce cu forța copiii în armată. El le-a răspuns că nu știe ce a dispus comitele suprem și guvernul împotriva celor din Luncani, dar știe că au făcut o mare greșeală când s-au opus conșcripției și că sunt împotriva dării de recruți în mod deschis. Deci ceea ce va urma se va datora atitudinii lor. În urma celor spuse de el, i-au cerut sfatul. El i-a sfătuit să se ducă la comitele suprem, să-i ceară iertare și să solicite să trimită comisie de conșcripție. Dacă au vreun motiv pentru scutirea feciorilor lor, să-l expună comisiei, arătând de ce nu e apt pentru armată respectivul tânăr înscris. Dar dacă nu îi vor primi sfatul, o vor păși rău. Să nu dea crezare ațățătorilor și dacă au vreo nedumerire să se adreseze comitelui suprem care îi va lămuri. Oamenii i-au cerut, după ce le-a vorbit, să-l înduplece el pe comitele suprem. A răspuns că el merge bucuros la comite dar dacă se duce singur comitele suprem poate să-i dea crezare sau poate să nu-i dea crezare. Ar fi mai bine să se ducă la comitele suprem în Sâncrai cu patru bătrâni din Luncani.

După prânz s-a dus cu Sângerean Matei și Lovász Márton la comitele suprem în Sâncrai. Comitele suprem i-a îndemnat la supunere și i-a liniștit, ca urmare, Sângerean Matei și Lovász Márton au plecat înainte cu promisiunea că vor cere celor din Luncani să se supună și îi vor liniști.

Despre cele întâmplate după întoarcerea lor în mijlocul oamenilor adunați și infierbântați, despre faptul cum i-au avertizat pe luneni să nu se împotrivescă armatei pot mărturisi Sângerean Matei și Lovász Márton.

Nu mult după cei doi s-a întors și el. Menționează că la venirea în Sâncrai s-a oprit la Luna în fața casei preoților și le-a cerut acestora să-i liniștească pe luneni, să înceteze cu nesupunerea, căci tot numai ei vor plăti scump pentru aceasta. Preoții i-au răspuns că nu-i pot stăpâni pe luneni. Ajungând la întoarcere din nou la Luna, și-a oprit trăsura lângă mulțimea adunată la capătul satului și celor care au venit la trăsura lui le-a spus să înceteze cu îndrăzneala lor, pentru că tot ei o vor păși etc. Atunci de la mai mulți a auzit zicând "nu-l credeți, spune minciuni, și el e ungur și ține cu nobilimea, el vrea numai să ne înșele etc". Auzind acestea a dat ordin vizitiului să mâne repede la Luncani. În legătură cu cele de mai sus, pot da detalii vizitiul Dan Simion și servitorul Lovász Ferencz.

În drum spre Luncani i-a văzut pe cei de acolo înarmați cu furci de fier și bâte, alergând spre Luna. Pentru că între aceștia au fost și țiganii lui și anume Kovács Pisti, Rupa Samu, Rupa Sándor, Lakatos Samu, precum și Mocan Ioan și fostul său trabant Lovász Marczi junior, pe aceștia i-a întors, spunându-le să nu ia parte la asemenea treburi care îi pot duce la spânzurătoare. Întrebându-i că cine le-a ordonat să se ducă în ajutorul lunenilor, au răspuns că cei din Luncani, i-au amenințat că le vor pustii casele, vitele, de nu se vor duce în ajutorul lunenilor. Când s-a străduit să-și aducă oamenii înapoi, Udrea Vasile, l-a injurat și amenințat (Propune ca martori pe oamenii săi amintiți, vizitiul și servitorul său).

La reîntoarcere, țiganii lui și nominal Kovács Pisti i s-au plâns că cei din Luncani îi împovărează pe acești țigani de mai multe zile cu serviciul de curier zi

și noapte, cu trimiterea de scrisori și bilete din sat (Propune ascultarea țiganilor și a lui Kovács Pisti).

Întorcându-se la Luncani a auzit clopotele bisericii românești de acolo trase într-o dungă. S-a dus la curtea contelui Kemény Sámuel, unde i-a cerut judelei nobiliar cercual domnul Korodi, să oprească tragerea clopotelor și să afle cine a dat ordin să fie trase clopotele.

A doua zi în 12 septembrie dimineața cei din Luncani au început să alerge infierbântați în grupuri spre Luna. Trecând prin fața curții sale Décsei Pista, Németh Minya și Săbăduș Nicolac au spus la adresa persoanei sale cuvinte necuviincioase și l-au amenințat. Au amenințat curtea lui și pe servitorii curții sale, anume pe bucătarul său Dan Sándor, pe șelarul său de curte Rokh Ferencz și pe brutarul său de curte Lovász András că vor incendia casele lor, dacă nu se duc în ajutorul lunenilor "ba chiar pe stradă au strigat tare că și pe mine mă vor trage din curtea mea și de lângă masa mea, dacă voi interzice servitorilor mei să meargă la Luna".(Să fie interogați Dan Sándor, Rokh Ferencz și Lovász András).

Spre amiază a văzut nenumărate femei și nenumărați bărbați ducând în butoiașe țuică spre Luna. La întrebarea lui au răspuns că duc țuică lunenilor și o cară de la casa preotului român din Luncani. Ar trebui lămurit cine au fost cei care au cărat țuica, la ordinul și pe cheltuiala cui. De altfel acest lucru îl face foarte suspect pe preotul român din Luncani, pentru că n-ar fi fost permis să trimită atâta țuică, chiar și pe bani, într-un loc unde s-a concentrat o masă atât de mare de oameni iritați și îndârjiți.

Consideră drept datoria lui să menționeze următoarele:

1. Unul dintre ațâțătorii contra conscripției a fost preotul român din Lucani, care la vestea sosirii conscriptorilor la Luncani a declarat că la Luncani poruncește numai el etc. Acest lucru i-a fost mărturisit de amintitul Matei.

2. Tot acest preot a fost acela care i-a învățat pe cei din Luncani, ca atunci când vor sosi conscriptorii să-i smulgă matricola din mână (Mărturisit tot de Sângerean Matei).

3. Tot acest preot l-a învățat pe Bojan Ioan, ca să ia de la el cheia bisericii și să tragă clopotele într-o dungă (Mărturisit de Sângerean Matei).

4. Și juzii din Luncani sunt oarecum vinovați, pentru că și ei înșiși i-au propus lui Sângerean Matei să-și trimită băiatul în ajutorul Lunenilor.

5. Popa Ștefan (șchiopul) i-a mărturisit baronesei Bánfi Kata că pentru cereale și bani a fost dispus ca în numele satului să meargă la Blaj, ca de acolo să aducă răspuns în legătură cu evenimentele (Pentru că îi pare rău de acest fapt, este gata să depună mărturie).

6. Ieri a fost la el, în prezența baronului Jósika Imre, Décsei Jancsi, și și-a cerut scuze pentru că l-a ofensat cu cuvinte necuviincioase și strigăte; i-a mărturisit că a fost învățat să facă acestea de către Mocanu Vasile și Nistor Vasile și că aceștia nu de mult au fost la Sibiu și Orlat și de acolo au adus oarecari încurajări.

7. Rokh Ferencz, șelarul lui și Dan Sándor, bucătarul lui, care în urma amenințărilor celor din Luncani au fost nevoiți ca în ziua de 12 să se ducă la Luna, sunt gata să mărturisească.

a) cum au încercat să-i seducă preoții români din Luna;

b) că în tovărășia acestor doi preoți români au fost atunci și preotul din Turda și cel din Grindeni.

c) că în azul lor preotul român din Grindeni a întrebat atunci la Luna pe românii din Grindeni, veniți acolo; câți au venit din Grindeni și de ce n-au venit la Luna toți românii din Grindeni etc.

Original, limba maghiară

Comitatul Turda, prezidiale nr. 1031/1848, filele 3-5. K.J.

"D"

 Az Isten és Ferenc Kőrösi királyi meztelen
 protekáló, hogy minden éleztetésen meg
 ne lámagyanal, mert más a királyra és
 gabal és fegyver vesztés a királytól a
 mint megis van igorve, — a lével va
 gyem meg halni mint sem az Urunkal
 katonát avni és érettel hartyobni.

az országtól népszerű.

MANIFESTUL - PROTEST

"În numele lui Dumnezeu și al Regelui Ferdinand I protestăm ca să nu fim atacați cu samavolnicie, deoarece noi slujim regelui și luăm arme de la rege, așa cum s-a și promis, dar suntem gata mai bine să murim decât să dăm soldați domnilor și să murim pentru ei.

Poporul adunat"

Arh. S. Cluj, Fond Comitatul Turda - prezidențiale

Dos. Nr.1031/1848 fila 9.

Original în limba maghiară.

"E"

● Scrisoarea canonicului lector din Blaj RAȚ VASILE

"Cei ce prezintă această scrisoare de față și anume Pop Petru și Socaci Ioan din Urca, Hațegan Vasile din Lunca și Mărginean Ioan din Luna, comitatul Turda în calitate de trimiși ai satelor lor, cerând de la mine îndrumare și promițând că orice îi voi sfătui vor executa atât ei cât și cei ce i-au trimis. I-am sfătuit că pentru apărarea patriei noastre în primejdie fiind toți datori să luăm parte, ca urmare, nici ei nu se pot eschiva de la această obligație. Să considere drapt o datoric a lor supunându-se conducerii comitatului, nu numai să nu împiedice conștiința tinerilor, ba chiar oferindu-se voluntari să facă ceea ce au fost chemați pentru nevoile patriei.

Supunându-se sfatului meu patriotic au și promis că ajungând acasă vor interveni ca sfatul meu să fie executat.

În baza acestei promisiuni asigur conducerea comitatului și rog ca dacă cumva din neînțelegere au săvârșit ceva să fie iertați".

[Scrisoarea a fost luată de delegați].

Arh. S. Cluj fond Comitatul Turda, prezidențiale, Dos.1031/1848, fila 9.

Original în limba maghiară

Luna Arișului - 1940

1. Luna Arișului, în ziua de luni, 17 septembrie, a fost foarte frumoasă și strălucitoare.
 În ziua de marți, 18 septembrie, a fost puțin mai puțin strălucitoare.
 În ziua de miercuri, 19 septembrie, a fost puțin mai puțin strălucitoare.
 În ziua de joi, 20 septembrie, a fost puțin mai puțin strălucitoare.
 În ziua de vineri, 21 septembrie, a fost puțin mai puțin strălucitoare.
 În ziua de sâmbătă, 22 septembrie, a fost puțin mai puțin strălucitoare.
 În ziua de duminică, 23 septembrie, a fost puțin mai puțin strălucitoare.
 În ziua de luni, 24 septembrie, a fost puțin mai puțin strălucitoare.
 În ziua de marți, 25 septembrie, a fost puțin mai puțin strălucitoare.
 În ziua de miercuri, 26 septembrie, a fost puțin mai puțin strălucitoare.
 În ziua de joi, 27 septembrie, a fost puțin mai puțin strălucitoare.
 În ziua de vineri, 28 septembrie, a fost puțin mai puțin strălucitoare.
 În ziua de sâmbătă, 29 septembrie, a fost puțin mai puțin strălucitoare.
 În ziua de duminică, 30 septembrie, a fost puțin mai puțin strălucitoare.

Sâmbătă, 29 septembrie 1940
 Luna Arișului - 1940
 Luna Arișului - 1940

Luna Arișului - 1940
 Luna Arișului - 1940
 Luna Arișului - 1940

- 1850 ianuarie 25 - Raportul Comisarului subcercului Vințul de Sus cu privire la cererea din 05 noiembrie 1849 a comunității din Luna de a i se plăti pagubele suferite cu prilejul execuției militare din 1848

Întrucât execuția militară a fost trimisă asupra satului Luna pentru nesupunere și răzvrătire a încă 8 sate de partea sa Comisariatul este de părere că dacă s-ar satisface cererea în privința despăgubirii pentru pagubele suferite de sat datorită vinovăției sale, acest lucru ar avea efect nefavorabil asupra comunităților înclinate și acum la nesupunere și ar crea o bază pentru alte pretenții nejuste. Considerăm că cererea comunității din Luna poate fi luată în considerare numai în sensul că arendatorul de atunci din Luna BEDER ISTVÁN a împrumutat lunenilor bani pentru cheltuielile de execuție și a pretins pentru această sumă munci peste măsură. Ele au și fost promise de către săteni. Dacă au efectuat această muncă să se scadă din datorie valoarea muncii prestate peste cele necesare".

Rezoluția din 25 ianuarie

"Deoarece pentru cercetarea cazului a fost numit și un ofițer, subcercul să raporteze motivul pentru care investigările s-au făcut fără acest ofițer".

Original în limba maghiară

Arh.S. Cluj fond Comitatul Turda nr.557/1850, filele 1-2

- Cererea comunității din Grind [Luncani] despre cheltuielile făcute în timpul execuției militare din 1848

Mult onorate Domnule Regescu Comissariu!

Pentru nefericita revoluțiune a A. Lunei [Luna de Arieș] de în ani trecuți au fost silitu și satul nostru Grindu a primi execuția militară, fiindu și noi părtași la răscoala în care or căziut 7 oameni și 3 sau plesuritu [rănit] cu care cee amu făcutu fere sama mari cheltuieli precum 4 boi mari și 3 vaci, 1000 Rf.v. pentru care amu lucratu 52 zile de plug comata - 2 kara de kurechi, - slanini, steanduri [putini] de brânză, ovesa, grane, 18 kara de lemne de focu, carne și alte mai multe pentru care ne rugăm prea umilitu de multu onor Domnu Regescu Comisariu: che cu ocazia investigării revoluții A. Lonei sau după ce aceasta se va isprăvi să se considereze și aceasta ale noastre pagube, și de se poate să ne despăgubim de cumva aceasta a noastră cerere are locu, fiindcă dein pagubele de obște mai susu enumerate de la nime nice un ban n-am căpătat. După care umilită a noastră rugare așteptând favoritoriu respons rămânem,

Multu onoratului Domnu Cs. Regescu Comissariu gata de serbire.

LASCAU FILIPU, SEBEȘIAN VASILICĂ, SUCIU SIMION, TĂMAȘIU GAVRILĂ, SĂBĂDUȘ GHEORGHE, NEAMȚU ȘTEFAN, BALINT SAMU, NEMET ANDRIS și cu ei împreună toată comunitatea păgubită

Către MULT ONORATUL DOMN SZILÁGY PAVELU

Original în limba română

Arh.S. Cluj fond Comitatul Turda nr. 557, fila 3

- 1850 aprilie 1 - Urmare la cererea din noembrie 1849 a comunității din Luna pentru a i se plăti pagubele suferite cu prilejul execuției militare din 1848

Măritu C.R. Subcomissariu,

La provocarea măritului domnu C.R. subcomissariu dată în anul 1850 martie 26 și cu noi împărțșit prin notariul satului cha 600 de zloți - carii i-au luat dela Domnulu BEDER ISTVÁN în anulu 1848 de om plătitu sucuția [execuția, amenda] - cându au adus-o asupra noastră în Luna cu umilinție așa respundemu.

1. Drept cumcă am luat 600 de zloți bani buni dela mai susu scrisului Domnu BEDER ISTVÁN - precum au și aratu lucrului însuși însă noi pentru lucrulu acesta ne-am plânsu la Excellenția sa Gubernatorului Volgemuth - la care a noastră plânsoare sau și milostivit Excellenția sa Gubernatoriului a facie orânduială ca lucrul nostru să să cerce - precum sau și intemplatu adecha sau randuitu de la fő biztos kenyeres Károly - subcomissariului Domnulu SZILÁGY PÁLL cu 2 preoți -anume CZIKUDI ILIE și SZABO DEMETER care au și cercatu tot lucrul nostru însă nu știm în ce chip și cum au isprăvit che noae pene astăzi la mână nu ni-au venitu nimica; noi dreptu, am datu o plânsoare către Excellenția sa Gubernatorului cumcă noi pentru Credinția noastră care am aratat-o către Impăratul - și pentrucă nu ni-am datu și nu ni-am supus Ministeriumului Maghiar pentru aceea ni-au execuălit- adecă am căutat să luăm 600 de zloți imprumutat însă nu numai 600 am fi luat, ci de ar fi poruncitu- tot ce am avutu am fi datu numai să rămânem cu viația- ca să nu fi dată - și satul ni l-ar fi aprins și cu viața n-am fi rămasu- și pentru aceasta ne-am plâns inaintea Excellenției sale că aceia carii au adus asupra noastră și au făcutu ucideri și omoruri să plătiască acea sumă de bani- și nu știm ce au făcut cu vallatosul fostului subcomissariu Domnul SZILÁGY PÁLL.

Pentru aceea ne rugăm de măritulu Domnu C.R.- să se milostivească pentru noi săracii- și năcăjiții a mislocii cha... SZILÁGY PÁLL să ne deie Instanția noastră dinpreună cu VALLATASUL în privinția aceasta- care s-a făcutu în fața locului și pe domnulu BEDER ISTVÁN a-l mângăia că până atuncia să fie cu așteptare s-o vedem noi om plăti sau aceia care au adusu sucuția [execuția] asupra noastră.

Umiliții șerbi

BOAR CONSTANTIN, ILEA PETRU, MUNTIAN SIMION, FETIȚĂ VASILE, MAZERE CONSTANTIN, NEMES FLORIA, GIURGIU ȘTEFAN, VLADU NICOLAIE, GIURGIU GHEORGHE, HADA SIMION, DIC IOAN, BOAR ȘTEFAN, NEMES CONSTANTIN, HADA NUȚ și DIC GAVRILĂ locuitori în Luna, în numele obștii.

Original în limba română

Arh.S. Cluj fond Comitatul Turda nr. 3472/1850, fila 6

- 1851 mai 25 - Comunitatea din Luna revine asupra execuției militare din 1848 nerezolvată, precum și asupra altor abuzuri din partea autorităților maghiare

Onorate C.R. Comisariatu- Sibiu

"Amara noastră soartă ne-au silitu în anul 1848 a merge la Blaj la a doua adunare [e vorba de cea din septembrie 1848] din anul acela pentru de a ne plânge năcazurile noastre înaintea Domniilor Voastri acolo adunați, din români fiind noi atuncia de unguri alungați, goniți și impuşcați, pentru că n-am voitu ca să dăm copiii noștri kătane maghiarilor, care au vrutu sa răstoarne Tronul Impărătesc precum dovedește declarația unguirilor despre neatârnare cu data de 19 aprilie 1848 și tocmai asemenea trista soartă ne îndeamnă și acuma pe noi pentru mai multe asupriri a alerga la înaltul C.R. ministrum, și a ne plânge pentru altele și mai multe asupriri care ni s-au fost făcute încă din timpul domniei unguirilor și care încă tot ni s-au făcut și acuma din partea ocârmuirii legiuite; și așa cum am fost atunca asupriți, întocmai ne aflăm și acuma asupriți; dintre acelea asupriri, îi hotărârea onoratului C.R. Commissariatu de cerc din Turda cu data 27 martie 1851 n. 1097 eşită, prin care se hotărăște ca să plătim 600 fl.m.c. arendașului STEPHAN BEDER numit, care bani i-au dat unguirilor pentru execuția, fără cale, adusă în sat.

Altă asuprire e că ascultarea de martori care l-am fostu cerut dela guvern sub nr. 1191/M.C.G./1849 nu ni s-au dat nice ni s-au cetit înaintea noastră și a martorilor... mai încolo D. subcomisar de sub care BOTA GLIGOR ne-au pus termenu de a plăti acei 600 zl. M.C. domnului arendaș BEDER pe termenu la care în loc de camătă au făcut satul nostru în anul 1849, 186 de zile slujbă cu caru cu vite - în anul 1850 i-au făcutu 140 de zile, care zile de lucru, dacă numai cu 2 zl.m.c. pe zi cu 4 vite, și cu 2 oameni lângă dânsel, socotindu-le ar face 652 zl. m.c. în loc de camătă, care pentru 600 zl. m.c. cu 6 zl. procent camătă pe 2 anr ar face numai 72 zl. m.c. și așa arendașul nostru a primit în loc de camătă, 652 zl. m.c. pe 2 ani peste camătă prin care în timp de 2 ani trecuți și capitalul întreg mai cu camătă lor s-au plătit după prevederile legale ... și noi acum de aceea ne rugăm de onoratu comisariat ca termenul care ni l-au pus domnul subcomisariu pentru plățirea capitalului mai susu amintit să-i poruncească a se prelungi până va face înaltul C.R. ministeru la cererea noastră înaintea dreaptă hotărâre - pentru care iarăși ne rugăm ca cercetarea prin care ni s-au fost luat pagubele satului nostru, prin unguri pricinuite, prin fostu comisar Szillagy Páll perceptor din Turda cu protopopul din Veresanort și cu preotul din Ceanu Mare - Să ni se dea în scris pe lângă taxa plătită la munca noastră ce se putem a arăta și pași la locurile mai înalte cu toate actele care s-au făcut din pricinile storsăluirilor nedrepte ale maghiarilor în timpul revoluției - După care cât mai degrabă așteptăm o favorabilă rezoluție, rămânem a onoralului C.R. comisariatu.

Umili slugi

BOAR TOADER, FETIȚĂ SANDU

în numele la toți oamenii din

satul Luna - Comitatul Turda.

Original în limba română.

Arh. S. Cluj fond Comitatul Turda nr. 2769/1851, fila 1-2